

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Matěj Čermák

**Společně a nerozdílně. Problematika rukojmích v českém
středověku**

Joined inseparably: the hostages in the Czech Middle Ages

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Svátek, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Robert Novotný, Ph.D.

Rád bych na tomto místě poděkoval svému školiteli, panu Mgr. Jaroslavu Svátkovi, Ph.D., za vedení mé práce a Mgr. Robertu Novotnému, Ph.D., jehož přínosných rad nejen k Rožmberkům jsem mnohokrát využil. Rovněž bych chtěl poděkovat paní Mgr. Janě Janišové, Ph.D. za cennou konzultaci, díky níž jsem svůj výzkum včas zaměřil správným směrem. Dále panu doc. JUDr. Markovi Starému, Ph.D. a také panu PhDr. Karlu Marázovi, Ph.D. za jeho podnětné rady ohledně pečeti. V neposlední řadě pak chci velice poděkovat svému otci, který mi byl kdykoli nablízku radou i milým slovem.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. 8. 2020

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt:

Tato diplomová práce se zabývá rukojemstvím za závazky v českém pozdním středověku, a to na základě analýzy listovní korespondence především Oldřicha II. z Rožmberka s jeho klienty a protivníky. Zkoumány jsou také např. dlužní, kupní nebo zástavní smlouvy, jimiž se nejen Oldřich II. pokoušel napravit špatnou finanční situaci rodu. Práce se snaží přehledně vysvětlit jednotlivé pojmy, jež se vyskytují v listinách týkajících se rukojemství, a to za pomoci starší i nejnovější literatury. Na případových studiích pak práce analyticky ukazuje, jak fungoval institut rukojemství v praxi, a to s důrazem na šlechtickou čest a vazby zúčastněných. Analýza zároveň ukazuje, že zkoumání institutu rukojemství může být i užitečným prostředkem pro lepší poznání (nejen) rožmberské klientely.

Klíčová slova:

Středověk, šlechta, rukojemství, rukojmí, zajatec, zajetí, České království, ležení, klientela, Rožmberkové, Oldřich II. z Rožmberka

Abstract:

The present M.A. thesis pursues the topic of hostageship for obligations in the Czech late Middle Ages, based on an analysis of epistolary correspondence, especially that between Ulrich II. of Rosenberg and his clients and opponents. Also examined are, for example, debt, purchase or mortgage agreements as a means which not only Ulrich II. tried to use for improving the bad financial situation of the house of Rosenberg. The study attempts to achieve a twofold objective: first, to clearly explain the individual terms that appear in the documents concerning the hostages, and second, based on case studies, to present an analysis of how the institute of hostageship worked in practice, with an emphasis on aristocratic honour and ties between the participants. From the methodological viewpoint, the analysis also shows that research into hostageship refines our understanding of how the Rosenberg clientele relations worked.

Key words:

Middle Ages, medieval, nobility, hostage, hostageship, suretyship, captivity, Kingdom of Bohemia, clients, House of Rosenberg, Ulrich of Rosenberg

Obsah

Úvod	6
Obraz rukojemství v odborné literatuře	10
Rukojmí – institut, terminologie, etymologie	14
Původ rukojemství.....	15
Postava rukojmího.....	18
Základní pojmy k rukojemství se vážící	21
Jistec	22
Ležení a ležáci.....	24
Vyvazení.....	28
Lání	29
Vyvolání	31
Smlouva.....	33
Rožmberkové a jejich klientela jako zdroj studia rukojemství.....	36
Rukojemství a čest	42
Čest jako pojivo rukojemství	44
Vyručení na rukojemství.....	44
Vyručení na postavení	46
Shrnutí a závěrečné poznámky.....	54
Prameny a literatura	56
Prameny.....	56
Monografie a studie	56
Přílohy.....	61

Úvod

Tato práce se měla původně zabývat problematikou zajetí v českém středověku – jak k němu docházelo a jak probíhalo věznění urozených zajatců. Rovněž měla zahrnout případy stvrzování různých smluv za účasti třetí strany, tedy jakéhosi garanta, jenž dobrovolně vstupoval do zajetí, aby vážně míněnou dohodu potvrdil. Na základě jednotlivých konfliktů, ale i dalších událostí souvisejících s výše zmíněným se diplomová práce měla pokusit vysledovat společné znaky procesu zajímání a zajetí, stejně jako to, jak důležitou roli hrál faktor zajatců při sjednávání (mírových) smluv. Snahou přitom bylo navázat na autorovu bakalářskou práci *Rytířský ideál: Francouzi, Angličané, Armagnaci a Burgundští ve stoleté válce očima vybraných kronikářů francouzské provenience*, avšak tentokrát se soustředit na komparaci západních pramenů převážně anglické a francouzské provenience s cílem v procesu zajímání nalézt znaky, jež byly společné rytířské kultuře jak v Anglii a Francii, tak i té v Českých zemích. Práce se měla zaměřovat výhradně na šlechtické prostředí, tedy nikoli na zajímání králů, jež tvoří specifické téma samo o sobě a vydalo by na jinou samostatnou práci. Sledovat se měly zejména srážky na česko-bavorské hranici, husitské války, konflikty strakonické a zelenohorské jednoty, stejně jako česko-uherská válka Jiřího z Poděbrad, resp. Vladislava Jagellonského s Matyášem Korvínem.

Od takto široce nastaveného projektu jsme však po bližším seznámení se se zkoumaným problémem byli nuceni ustoupit, neboť zde hrozilo více zásadních problémů, které by mohly zcela zabránit vzniku ucelené práce. Zaprvé bylo nesnadné – či snad dokonce nemožné – dostatečně vymezit pramenné a časové rozpětí. Zmínka o zajetí je sice velké množství, avšak jedná se spíše o fragmenty a často i jen o pouhé jednoslovné nálezy. Druhá nesnáze byla faktografická – na území Koruny české neprobíhaly žádné velké „národní“ bitvy podobné těm ve stoleté válce, v níž proti sobě stály také královské armády a v níž je tak možný problém zajatectví a jejich vykupování sledovat velmi dobře. V pramenech západní provenience navíc často nacházíme zmínky buď přímo o aktivní roli urozených zajatců (např. sliby zajatců týkající se jejich vykoupení), nebo se dozvídáme o

činech, jež toho či onoho do zajetí vedly.¹ Zároveň je právě v kronice Enguerranda de Monstrelet, jež byla v bakalářské práci sledována, často kladen důraz na dodržování rytířské tradice a válečnické cti z ní vycházející. Ani jedno, ani druhé není bohužel v českém prostředí pozdního středověku (a zvláště v námi zkoumaných pramenech) tak hojné, a to možná právě z povahy samotných listů. Posledním problémem, který se složitým vymezením práce souvisí, je pak obtížná kategorizace zajatců, neboť v českém prostředí chybí práce, jež by se jimi systematicky zabývala. Zahraniční literatury je naopak hodně, problémem však bývá ambivalentnost termínu *hostage*, jež může označovat jak zajatce, tak i rukojmí. Právě zájem o institut rukojmích a rukojemství v našem výzkumu nakonec převážil, neboť ho lze posuzovat jak z hlediska problematiky cti, tak i ze sociálně-právního pohledu. Plodných zmínek o rukojmích je navíc nesrovnatelně více, neboť k ručení docházelo nejen po stránce vojenské, ale především po stránce civilní, takže na otázku rukojmích narážíme téměř na každém „kroku“. Výběrem bohatých rožmberských pramenů také získáváme výhodu se téměř úplně omezit na jednu geograficko-politicky nepříliš proměnnou oblast.

Proto jsme se rozhodli cíl diplomové práce pozměnit a pokusit se zmapovat a na jednotlivých případových studiích popsat dnes již pozapomenutý druh právního ručení, jenž se ve středověkých Čechách nazýval rukojemství. Ač je problematika tohoto institutu poměrně složitá, v současné české historiografii chybí práce, která by dosavadní historické bádání syntetizovala a posunula dál rozbořem námi zvolených pramenů. Poslední významné práce k tématu se totiž datují do dvacátých let minulého století.²

Osobní ručení, které do Českých zemí přišlo z vrcholně středověké Francie přes Říši v kontextu kanonického a německého městského práva relativně pozdě, se na čtyři staletí stalo rozsáhlou a důležitou institucí, jež ovlivňovala život králů, šlechticů, církevních představitelů a posléze i měšťanů. Právě naposled zmíněná skupina měla hlavní zásluhu na zpřesnění pravidel rukojemství. Evoluce personálních zástav však pokračovala i nadále, a od nás ho v jistých obměnách

¹ Čermák, Matěj, *Rytířský ideál: Francouzi, Angličané, Armagnaci a Burgundští ve stoleté válce očima vybraných kronikářů francouzské provenience*, bakalářská práce, ved. doc. Václav Drška, FF UK, 2017, str. 40–42.

² Viz Čáda, František. *Ležení podle českého práva zemského: (k osobní exekuci II.)*. V Praze, 1922; a Rauscher, Rudolf. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923.

přejalo i zvykové právo Polsko-litevské unie a posléze i Moskevské velkoknížectví.³ Lze tedy říci, že se jedná o mezinárodní téma, které však vyžaduje patřičné definování, pojmové ukotvení a novou analýzu v současné historiografii.

Nyní můžeme svou pozornost obrátit k problematice rukojemství v českém zemském právu. Jak si ještě ukážeme, právo české se totiž v některých ohledech od práva moravského lišilo a při posuzování toho českého je tyto odlišnosti potřeba mít stále na zřeteli. Právní dokumentace Českých zemí má bohužel tu nevýhodu, že jejich zemské desky lehly až na malé výjimky popelem při velkém požáru Malé Strany roku 1541. Přestože se vzápětí začalo s rekonstrukcí zničeného obsahu a v zápisech se pokračovalo i nadále, pro přístup k výzkumu v této oblasti to je závažná překážka. I z tohoto důvodu nebyly jednotlivé právní instituty pro oblast českého zemského práva v rámci námi sledovaného období dosud dostatečně zpracovány. Starší česká historiografie (František Čáda, Rudolf Rauscher) se proto často pokoušela tuto mezeru zacelit směřováním českého a moravského právního okruhu, a to částečně pod dojmem politických tezí z přelomu devatenáctého a dvacátého století o jednotném národním duchu.⁴ Podle Jany Janišové však doplňovat chybějící informace z jednoho zemského práva do druhého není bez hlubšího prozkoumání možné, ačkoli se oba právní okruhy v průběhu doby velmi ovlivňovaly.⁵ V oblasti komparace a interpretace je tak potřeba k jednotlivým příkladům přistupovat citlivě a s přihlédnutím k výše zmíněnému.

V této práci se budeme především snažit revidovat některé dosavadní badatelské poznatky (např. u termínů *ležení* či *vyručení*), přispět ke zpřesnění obrazu vývoje rukojemství a objasnit formule a specifické pojmy, jež se k němu váží. I proto jsme si za název práce vybrali formuli *společně a nerozdílně*, jež je na jednu stranu zcela všední, neboť se charakteristika jedné základní právní okolnosti objevuje ve většině zkoumaných rukojemských smluv, avšak na stranu druhou má i svou další hodnotu – mravní a poetickou, neboť odkazuje na čestné úmysly rukojmích, jak si ještě ukážeme. Tato formule tak obrazně dokládá, že zde chceme přispět i k dalšímu poznání recepce institutu rukojemství v českém zvykovém

³ Zmiňuje se o nich Dąbkowski, Przemysław, *Rękojemstwo w prawie polskiem średniowiecznem*, Lwów, 1904.

⁴ Čáda, František. *Ležení podle českého práva zemského: (k osobní exekuci II.)*. V Praze, 1922; Rauscher, Rudolf. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923.

⁵ Janišová, Jana. *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604*. Praha, 2017, str. 33.

právu s důrazem na čest a vazby zúčastněných. Těmi se rozumí jednotliví nižší šlechtici z jihu Čech, kteří se v průběhu let nacházeli v kontaktu s Oldřichem II. z Rožmberka, a to jako jeho klienti a služebníci, případně strana protivná či neutrální (rozhodčí smluv). Oldřicha z Rožmberka jsme si jako ústřední postavu nevybrali náhodou. Období jeho vlády se vyznačuje množstvím výdajů na rozšiřování a obranu dominia, za něž ručili právě rožmberští klienti. Jednoznačným faktickým i metodologickým východiskem nám přitom posloužila dochovaná rožmberská pramenná základna, zpracovaná v edicích, o nichž ještě bude řeč.

Rukojemství budeme analyzovat i za pomoci záznamů nejen o jednotlivých konfliktech, ale např. i o nálezech zemských soudů, knih zvykového práva a listin s problematikou osobních zástav souvisejících. Na základě nejnovější literatury a vlastních analýz chceme v přítomné studii zároveň podrobněji objasnit úlohy všech aktérů řízení (dlužnického, majetkového, smírného atp.). Významným vedlejším tématem budou zajatci, neboť ti jsou někdy – vinou problémů s překladem z některých evropských jazyků, ale i z důvodu poměrně prostupné pojmové hranice mezi instituty zajatectví a rukojemství – za rukojmí v pravém slova smyslu zaměňováni. Budeme tak hledat společné znaky procesu zajetí, resp. zajímání, a rukojemství, a sledovat, jak důležitou roli hrál faktor zajatců/rukojmích v sjednávání (mírových) smluv. Rukojemství stručně podrobíme i pojmové analýze filologické a přihlédneme také k ikonografii zajateckých a rukojemských scén.

Obraz rukojemství v odborné literatuře

Přestože rukojemství nepatří mezi často zkoumaná témata historie, najdou se zajímavé práce, které se jím z různých hledisek zabývají. Ze zahraničních prací mezi nimi můžeme jmenovat především starší studii *Die persönlichen Sicherheiten im Spätmittelalter: Versuch eines Überblicks* (1965) od Wenera Ogrise, která obsáhle pojednává o osobních zástavách v západní Evropě.⁶ Práce se zaměřuje především na oblast německého práva a nutně tak opomíjí některé prvky ručením jež byly specifické třeba pro české země, jako např. *ležení*. Ogris nicméně přichází se zajímavými interpretacemi vztahu mezi dlužníkem, rukojmím a věřitelem.

Z novějších prací musíme určitě jmenovat obsáhlou monografii *Hostages in the Middle Ages* od Adama J. Kosta (2012), ve které autor rozebírá vývoj rukojemství v anglickém a francouzském království.⁷ Zaměřuje se převážně na dobu raného a vrcholného středověku, přičemž k pozdějším stoletím se obrací jen v několika přesazích. V Kostově práci se v celé šíři ukazuje problematičnost pojmu *hostage*, neboť autor postavu rukojmího chápe jen jako jakéhosi podrobněji právně definovaného zajatce. V autorem sledovaných případech sice nejsou rukojmí bráni silou, což je odlišuje od pouhých zajatců, avšak jejich ručení znamená sebeobětování – pokud došlo k porušení garantovaného závazku, běžně se počítalo s tím, že rukojmí skončí na popravišti. Kosto se tak téměř ani nesnaží nazírat institut osobního ručení z jiného hlediska než z hlediska principiálně vojenského. Dokládá to i poslední kapitola, kterou věnuje rukojemství v kontextu moderního terorismu. Autor prostudoval obrovské množství pramenů a pro pochopení pojmu a role válečného rukojmího v západoevropské oblasti a jeho možnou komparaci i s českým prostředím je jeho práce podle všeho klíčová. Přichází také s množstvím definic a parametrů pro jejich popis. Rukojmímu v našem pojetí jakožto garantovi, jehož ručení není fatální, však nedává příliš prostoru.

Podobnou, byť ne tak důkladnou cestou jako Kosto se vydali autoři kolektivní monografie *Medieval Hostageship c.700–c.1500: Hostage, Captive,*

⁶ Ogris, Werner, *Die persönlichen Sicherheiten im Spätmittelalter: Versuch eines Überblicks*, in: *Zeitschrift der Savigny–Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, 82, 1965, str. 140–189.

⁷ Kosto, Adam J. *Hostages in the Middle Ages*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

Prisoner of War, Guarantee, Peacemaker (2017).⁸ Studie v této monografii shromážděné jsou zajímavé svým tematickým záběrem od problému církevního rukojemství přes obraz rukojmích ve starofrancouzské literatuře, úlohu žen a osob královského stavu jako rukojmích až po otázku využití ručitelů při válečných akcích. Jde bezpochyby o kvalitní zpracování tématu, které je členěno lépe než u zmiňovaného Kosta, avšak jeho slabinou je právě velké rozpětí a nedostatek syntetizujícího pohledu. Jednotliví autoři v knize na různých případech popisují, jak vypadalo rukojemství tu v Dorsetu v Anglii osmého století, tu zase v Sicilském království druhé poloviny století třináctého. Nejde tedy dle našeho názoru o ucelené dílo k vývoji rukojemství či sledování jisté společné linie protínající všechny epizody, ale spíše o jednotlivé studie soustředěné kolem rukojemství jako ústředního pojmu.

Svůj pohled na rukojmí a zajatce nám nabízí i monografie Dunbabinové *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*,⁹ jež se soustavně věnuje praxi zástav a zajetí v Evropě vrcholného středověku. Tedy době před ustavením rukojemského institutu u nás. Podstatná je tato kniha právě tím, jak líčí podmínky zadržování vězňů a dlužníků. Ačkoli se vztahuje opět hlavně k západoevropskému prostoru, místy zmiňuje i vězeňskou praxi ve střední Evropě. To sice umožňuje jistou komparaci, avšak celkově je práce spíše zaměřena obecněji a nenabízí soustředěnou analýzu specifických témat. To je však patrně nutnou charakteristikou prací, jež vnímají evropské rukojemství jako jednotný celek a neberou v potaz lokální rozdíly.

Přestože na poli domácího výzkumu doposud nenevidujeme žádnou monografii, jejímž hlavním tématem by byl institut rukojemství v českém středověku, máme k dispozici poměrně podrobné delší studie. Vycházet můžeme z letité, avšak dosud relevantní studie od Antonína Mezníka *O rukojmích a kterak k nim dle starodávného práva moravského hleděno býti mohlo* (1868), jež byla sice překonána pozdějšími pracemi, avšak pro svou pramennou základnu si stále uchovává nepopíratelnou hodnotu.¹⁰ K obezřetnosti při práci s ní na druhé straně

⁸ Weikert, Katherine, Bennett, Matthew, ed. *Medieval Hostageship c. 700–c. 1500: Hostage, Captive, Prisoner of War, Guarantee, Peacemaker*. (1. vyd.) New York, 2017.

⁹ Dunbabin, Jean, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, Oxford, 2002.

¹⁰ Mezník, Antonín, *O rukojmích a kterak k nim dle starodávného práva moravského hleděno býti mohlo*. Právník, roč. VII., 1868, str. 501–583.

velí to, že se – jak napovídá už sám její název – vztahuje k moravskému právnímu okruhu. Ten byl sice velmi podobný českému a pravděpodobně z něj i vycházel, avšak je třeba ho brát s rezervou, neboť na české straně záznamy z velké části chybí.

Ze zásadních prací je zde nutno na prvním místě uvést studie českého právního historika Františka Čády, jmenovitě *K osobní exekuci podle českého práva zemského* (1920) a především *Ležení podle českého práva zemského* (1922).¹¹ Čáda odvedl velký kus práce, kdy prošel a zanalyzoval množství pramenů, jež částečně komparoval s polským i německým prostředím. Problematickým rysem jeho analýzy však opět zůstává nedostatečné rozlišování českého a moravského zemského právního okruhu. Čáda je zřejmě považoval za téměř identické, a tak si v případech, kdy mu chybělo vysvětlení v jednom právním systému, vypůjčil z toho z druhého. I když tomu v některých případech nelze zabránit a s přihlédnutím k moravskému právnímu okruhu postupujeme i my, jde o problém, s nímž je nutno zacházet s opatrností.¹² Dalším nedostatkem Čádovy práce, který je ovšem dán objektivními podmínkami, kdy svou studii psal, je pak absence listin z listáře a listináře rožmberského archivu z první poloviny patnáctého století, který do rukojemské problematiky přináší nové poznatky. Čáda se sice částečně mohl opřít o některé rožmberské dopisy, jež vydali František Palacký a Antonín Rezek v Archivu českém,¹³ avšak ani tyto ve studii přímo necituje.¹⁴ Tento nedostatek je ale nutno omluvit faktem, že se listinná korespondence Oldřicha II. z Rožmberka dočkala své edice až několik let potom, co Čáda svoji studii publikoval.

Pouhý rok po něm vydal svůj pohled na rukojemství i Rudolf Rauscher v práci *K rukojemství v českém právu zemském* (1923), jež vyšla dokonce ve stejné řadě, totiž *Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě*.¹⁵ Ačkoli se studie vyjadřuje k rukojemství jako takovému a mohli bychom tak snad čekat argumentaci a materiál lépe rozpracovaný, než je tomu u Čády, Rauscherova práce je o mnoho kratší a ve srovnání s Čádou v podstatě vůbec nic nového nepřináší.

¹¹ Čáda, František, *K osobní exekuci podle českého práva zemského*. Část I. Praha, 1920; a Čáda, František, *Ležení podle českého práva zemského: (k osobní exekuci II.)*. V Praze, 1922.

¹² Janišová, Jana, *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604*. Praha, 2017, str. 33–34.

¹³ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. 3. díl., Ed. Palacký, František, Praha, 1844.

¹⁴ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. 7. díl., Ed. Kalousek, Josef, Praha, 1887.

¹⁵ Rauscher, Rudolf. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923.

Z novějších prací je pak možné zmínit již v poznámce citovaný *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604* (2017) od Jany Janišové, který věnuje několik kapitol právě institutu rukojemství, avšak vztahuje se, jak už jeho název napovídá, spíše k moravskému právnímu okruhu a svým výkladem se soustřeďuje výhradně na právníkovou rovinu bez praktického přihlížení k sociálně-hospodářským vazbám šlechty a dalších zúčastněných.

Ze sekundární literatury můžeme ještě zmínit sociálně–historické práce Roberta Šimůnka, především pak *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: rožmberská doména 1418–1472*.¹⁶ K jednotlivým šlechticům, kteří figurují v probíraných listinách, nám vedle publikací Augusta Sedláčka velmi pomáhá doposud nevydaná monografie *Zikmundova strana v husitských Čechách*.¹⁷ V menší míře používáme edice a příspěvky k tématu od Václava Bůžka, jako např. Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století ve sborníku Petra Vorla *Pernštejnové v českých dějinách*, byť se Bůžek věnuje době pozdější.¹⁸ To ale zmiňujeme jen některé z řady prací, které v této diplomové práci využíváme.

¹⁶ Šimůnek, Robert. *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: rožmberská doména 1418–1472*. Praha, 2005.

¹⁷ Např. Sedláček, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého – Budějovsko*, 3. díl, Praha, 1884; Elbel, Petr a kol.: *Zikmundova strana v husitských Čechách*, v tisku.

¹⁸ Bůžek, Václav, Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století. in: Vorel, Petr. *Pernštejnové v českých dějinách: sborník příspěvků z konference konané 8.– 9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice, 1995.

Rukojmí – institut, terminologie, etymologie

Právní institut rukojemství existoval ve středověku a raném novověku snad ve všech zemích latinského světa. Česky známe výraz a pojem *rukojmí*, německy *die Geisel* nebo spíše *Einlager*,¹⁹ anglicky *hostage*, francouzsky *otage*, resp. *otage conventionnel*. Označení je celá řada, významově se však mohou lišit. Postava rukojmího se zároveň významově posunula i v dnešní češtině, a existuje dokonce ve všech rodech. Současná většinová společnost se k termínu rukojmí, resp. braní rukojmí, dostává převážně prostřednictvím popkultury, případně jej zná z naneštěstí stále častějších skutečných případů násilného a nezákonného zadržování osob proti jejich vůli, dokud nebudou naplněny únoscovy požadavky. Podobně pojem ostatně vystihuje i *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*.²⁰ Pro úplnost přikládám i kompletní definici současných rukojmí, tak, jak ji stanovila Mezinárodní úmluva proti braní rukojmí z roku 1979: „Kterákoli osoba, která se zmocní jiné osoby /dále „rukojmí“/ nebo ji zadrží a hrozí jejím zabitím, zraněním nebo dalším zadržováním s cílem donutit třetí stranu, ať již stát, mezinárodní mezivládní organizaci, fyzickou nebo právnickou osobu nebo skupinu osob, něco učinit nebo se zdržet jakéhokoli aktu, jako výslovnou nebo nepřímou podmínku propuštění rukojmí, dopouští se trestného činu braní rukojmí ve smyslu této Úmluvy.“²¹

Samotná problematika termínu je však mnohem širší a složitější, jak se vynasnaží nastínit i tato práce. Středověký pohled na rukojmí totiž vidí tohoto člověka v první řadě jako smluvního garanta, tj. ručitele, jenž jinak nemá s pozadím případu a smlouvy samotné nic společného. Definici rukojmího pak můžeme rozšířit volným překladem z knihy *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, byť se tato definice dá použít i na pojem zajatce: „Rukojmí byl v podstatě dobrovolným zajatcem, jehož utrpení (a to spíše hmotné) mělo vytvářet tlak na tu stranu, jež ho rukojemstvím zavázala. A to k tomu, aby dostála

¹⁹ Kosto, Adam J. Les otages conditionnels en Languedoc et en Catalogne au XIe siècle. in: *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, Díl 118, č. 255, 2006. Regards américains sur le midi médiéval, str. 387.

²⁰ Kroupová, Libuše, Filipec, Josef, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha, 2005, str. 369.

²¹ Vyhláška 36. ministra zahraničních věcí ze dne 7. března 1988 o Mezinárodní úmluvě proti braní rukojmí in: Sbírka zákonů č. 35 a 36/1988, str. 147–151. Dostupné online [cit. 2019–07–16]: <https://www.justice.cz/documents/12681/1467357/sb06–88.pdf/5e858ed7–39be–4007–8b79–1ce978584af3>.

svým slibům, které se smluvně zavázala naplnit.“²² Rukojmí byl tedy jakousi osobní zástavou, kterou dávala jedna strana druhé. V českých pramenech se obvykle vyskytují dva pro nás zajímavé významy, jež oba v překladu odpovídají obsahu pojmu *rukojmí* tak, jak ho chápeme my. První pochází z latinského slova *obses*, v plurálu *obsides*, což lze přeložit jako „ti, co sedí v popředí“. Z něj se poté odvozuje například i slovo *obstagium*, česky *ležení*, jehož smysl ale vysvětlíme později. Druhým významem je latinské *fideiussor* (–es), jehož překladem je právě české slovo *rukojmí*.

Původ rukojemství

Vysledovat původ institutu rukojmích může být značně problematické. Hlavním důvodem této složitosti je to, že pozdně antické a raně středověké příklady, jež můžeme rychlým zhodnocením považovat za výměny zajatců, se dají posuzovat i z hlediska rukojemského. Mezi rukojemstvím a zajatectvím existovala totiž poměrně tenká, prostupná hranice, kdy jeden fenomén stíral druhý a naopak. Ambivalentnost obou termínů je poměrně jasná. Primitivní základy osobního ručení lze vypátrat již u slovanských kmenů, resp. za prvních Přemyslovců. V případě porážky v ozbrojeném konfliktu obvykle dávala poražená strana straně vítězné některé své významnější příslušníky „do zajetí“ jako zástavu. Tito *zajatci* – tento termín můžeme právě zde zaměnit za pojem *rukojmí* – pak ručili za správné plnění dohodnutých podmínek.²³ Pokud porobená strana zavčas nestihla (nebo nechtěla) dodržet své závazky, jí vydaní rukojmí pak propadali vítězi, a ten s nimi mohl naložit podle svého. Podobně tomu bylo i při ručení za dluh. Pokud dlužník nesehnal prostředky na umoření dluhu, jeho zástava – ručitel – propadala věřiteli. Ten měl právo rukojmí znevolnit a následně využít pro práci na svých statcích nebo prodat do otroctví.²⁴ Dlužník, nebo strana zavázaná, mohl ovšem ručit svou vlastní osobou, avšak tato možnost věřiteli neposkytovala dostatečné záruky, zvláště pokud byl dlužník nemajetný a jeho postavení se výhledově nemělo naději zlepšit. Proto byl věřitel oprávněný k tomu, aby vlastní dlužníkovu ručení odmítl, a

²² Dunbabin, Jean, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, Basingstoke, 2003, str. 91.

²³ Saturník, Theodor, *Život starých Slovanů. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších*, Praha, 1934, str. 132.

²⁴ Klouček, Jakub. Zajištění závazků ve starém českém městském právu (nemá být kurzivou?). Plzeň, 2011. diplomová práce (Mgr.). Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, str. 10.

požadoval jako ručitele jinou osobu. A tehdy se zvolna začíná ustavovat institut rukojmí.²⁵

Z dochovaných listin a smluv můžeme usuzovat, že rukojemský institut se prvně objevil ve zvykovém právu východní Francie, tedy převážně v oblasti Burgundského vévodství. Nejranější známé případy jsou nečetné a datují se k závěru jedenáctého století. Ve dvanáctém století se však rukojemství stává již jakousi běžnou praxí, neboť se k jeho užití sahá v desítkách případů. Jako jednu z nejzajímavějších listin rané doby uvádí francouzský historik Charles Le Fort zástavní smlouvu sepsanou na pokyn rytíře Acharda z Montmerlé roku 1096 předtím, než se přidal k první křížové výpravě.²⁶ Ve zmíněné listině rytíř zůstavil klášteru v Cluny různé statky a jejich převod navíc pojistil slibem, že *vlehne*, což zjednodušeně znamená, že se dostaví do hradu Rohertium společně s dalšími dvěma rukojmími a odtamtud nevyjdou, dokud nebude zástavní smlouva zcela naplněna. Smlouva jako taková obsahuje množství specifických podrobností, o nichž pojednáme v kapitole o základních pojmech, jež se váží k rukojemství.

Rytíř z Montmerlé tedy neručil za zdárné převedení svých pozemků klášteru majetkem, tj. věčně. Naopak se na svou čest zavázal dostavit se osobně a následně pobývat na zmíněném hradě spolu se dvěma společníky. Ti sice nejsou jmenováni konkrétně, lze se však domnívat, že byli vybráni z řad rodiny, sousedů a klientů či poddaných.

Přestože nemůžeme s určitostí datovat vznik rukojemství v rámci zvykového práva, prostým soudem a zkušenostmi z pozdějšího českého prostředí máme důvod se domnívat, že v atmosféře spleťtých vztahů mnohdy rozhádaných drobných šlechticů, kde královská moc a zákony nedosahovaly dále než za Orléans a pozbývaly tak vlivu, bylo právě zvykové právo pojítkem společnosti. Tento soubor norem zcela jistě vyvstal z pevných vazeb a ujednání dodržovaných rytíři francouzské raně středověké kultury, jež byly založené, když už ne na vzájemné důvěře, pak tedy na důvěře v slovo dané rytířem, který si své cti a pověsti svého rodu obvykle vážil nejvíce, jak uvidíme níže v kapitole o cti.²⁷ Tato víra

²⁵ Saturník, Theodor, *Život starých Slovanů. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších*, str. 134.

²⁶ Le Fort, Charles, *L'otage conventionnel: D'après des documents du moyen âge*. Revue De Législation Ancienne & Moderne Française et étrangère 4 (1874), str. 411.

²⁷ Le Fort, Charles, *L'otage conventionnel: D'après des documents du moyen âge*. str. 417.

v rytířskou čest a důstojnost pak mohla být ještě umocněna náboženským zápallem, který vyhlášení první kruciáty zažehlo.

Pouhá myšlenka čestného rytířství se svými zásadami však rychlému rozšíření institutu rukojemství v románských i německojazyčných a posléze i českých a polských zemích napomoci nemohla. Další důležitou roli hrálo kanonické právo, které osobní rukojemství od rytířských zvyklostí se vši pravděpodobností přejalo a šířilo ho dále. Přestože právo kanonické muselo s rukojemstvím koexistovat a brát ho v potaz, nepodařilo se nám najít dřívější zmínky o církevních rukojmích nežli tu z výnosu *Idem Sardinensibus episcopis*²⁸ papeže Alexandra III. někdy z let 1159–1181.²⁹ Tento papežský výnos reagoval na smlouvu mezi burgundským opatem jistého kláštera a místním šlechticem. Není podstatné, za jakým účelem se přesně smlouva sepisovala, listina však jasně dokazuje, že používání rukojmích fungovalo kolem roku 1180 již jako běžný nástroj. Opat kláštera v tomto případě použil nejbližších možných ručitelů, které měl po ruce – mnichů. Ti si měli počínat úplně stejně jako jejich laičtí druhové kdekoli jinde. Tedy tzv. *vlehnout do ležení*, pokud by to bylo třeba, a být doplněni dalšími svými druhy v případě prodlení ze strany kláštera. Zajímavým detailem je právě to, jak se papež do průběhu plnění smlouvy vložil. Svým výnosem totiž pověřil tamější biskupy, aby se postarali o hladké završení dohody, a to za pomoci všech dostupných prostředků, jež jim kanonické právo umožňovalo. V tomto případě se tak jednalo o právo vznesení klatby nad klášterem, pokud by se v plnění stanovených podmínek zdráhal pokračovat. Z výše zmíněného tak můžeme předpokládat, že se jednalo o papežův příspěvek ke zcela běžně používané skupině norem, a to i v církevních strukturách.³⁰ V rukojemské problematice byl však fakt, že papež umožnil uvalit interdict, poněkud revoluční a geopoliticky možná spíše jedinečný. V rámci probíraného tématu se nám nepodařilo najít žádné stopy o jeho užití v českých zemích, o nichž má tato práce primárně pojednávat. Ve městech obecně pak přispělo k rozšíření rukojemství magdeburské a norimberské právo.³¹ Byť se

²⁸ Lze dohledat i pod názvy *Idem Sarconensibus et Sardonensibus episcopis*, což je patrně dnešní Chalon-sur-Saône.

²⁹ Decretales D. Gregorii papae IX. Suae integritati una cum glossis restituae. in: *Aedibus Populi Romani*, Řím, 1584, str. 570. [cit. 1. 11. 2019] Dostupné online: https://play.google.com/books/reader?id=Eq5mAAAAcAAJ&hl=en_GB&pg=GBS.PA590.

³⁰ Čáda, František, *Ležení podle českého práva zemského*, Praha 1922, str. 6.

³¹ Procházka, Vladimír, *Les sûretés personnelles. Deuxième partie., Moyen âge et temps modernes*, Brusel, 1971, str. 789.

šlechtický a měšťanský svět běžně prolínal, v práci se budeme věnovat zvyklostem nobility.

Postava rukojmího

Co však o takovém rukojmím víme? Zprvu se mělo jednat o osobu panského nebo alespoň rytířského původu. Tato osoba měla být plnoletá a svéprávná. Přesto se rukojmími v celé Evropě běžně stávaly i děti, a to v některých případech i novorozenci.³² České zvykové právo se však v tomto ohledu zásadně lišilo a dětské rukojmí v zásadě neuznávalo. V případě neploletosti rukojmího totiž hrozilo zneplatnění celé smlouvy.³³ Rukojmím se mohla běžně stát i osoba ženského pohlaví.³⁴ Tato praxe byla zřejmě zvláště v západní středověké Evropě velmi rozšířená, neboť se proti ní začaly postupem času zvedat objevovat hlasy, jež se ji snažily zakázat.³⁵ Můžeme se domnívat, že proti ženskému rukojemství brojila jak církev, tak i městská samospráva. Důvody mohly být nejrůznější, (nejen) pozdně středověká společnost totiž podezírala ženy z celé řady nepravostí, např. z touhy po majetku a penězích nebo z prostopášnosti. Dalším z argumentů bylo nebezpečí přílišného sdružování žen a jejich vzájemná důvěra, neboť „Vždycky k sobě táhnú, jako udice ryby“.³⁶ Za těmito zástupnými problémy se nejspíše skrývalo rukojemské *ležení*, jež bylo kvůli výstupům zúčastněných dosti problematické a jeho podmínky musely být upravovány různými výnosy. Více o něm si však povíme v podkapitole Ležení a ležáci. Ženské rukojemství tak posléze došlo omezení v *Koldínových právech městských*, která tuto praxi ženám dovoľovala, jen pokud se chtěly stát dobrovolně rukojmími svých manželů.³⁷ V obecném měřítku však autor právní sbírky rukojemství ženám i nadále zakazoval, a to nejen jim, ale i vojákům, nebo obecně všem, kdo pobírali žold. Zákazu neušli ani již zmínění „let nedošli“ a mladí lidé, stejně jako společenští vyvrhelové.³⁸ Nařízení se vztahovalo i na osoby kněžského svěcení, které se zřejmě jako rukojmí ve smlouvách upisovaly poměrně

³² Kosto, Adam J., *Hostages in the Middle Ages*, Oxford, 2012, str. 33.

³³ Rauscher, Rudolf, *K rukojemství v českém právu zemském*. Práce ze semináře čes. práva na Karlově universitě v Praze, č. 8, Praha 1923, str. 22.

³⁴ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl XIX. Kalousek, Josef, ed. Praha 1887, str. 19, č. 2034.

³⁵ Kosto, Adam J. *Hostages in the Middle Ages*, str. 85–92.

³⁶ *Kniha Tovačovská, aneb, Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*. Brno 1868, str. 103.

³⁷ *Codex iuris bohemicus IV. – 3.*, Jireček, Hermenegild ed., Praha, 1876, s. 251.

³⁸ Tamtéž.

často.³⁹ Tento zákaz může vyznívat poněkud zvláště, vezmeme-li v potaz již zmíněný výnos papeže Alexandra III., který rukojemství de facto uznával pro kanonické právo. V námi zkoumaných pramenech jsme nicméně na ručení mnichy a kněžími téměř nenarazili. Výjimkou zůstává zpráva z roku 1437 o rukojemství biskupa Leonarda z Pasova, který se však pravděpodobně řídil právem německým.⁴⁰ Poslední složkou společnosti, jež se nemohla stávat rukojmími, byli židé.⁴¹ Bylo jim však dovoleno být na opačné straně v rukojemském procesu, tedy stávat se věřiteli či *jistci*, nebo pohnat rukojmí samotné před soud.⁴²

Rukojmí tedy měl být bezúhonný a zároveň schopný i ochotný disponovat i poměrně rozsáhlým majetkem, jímž mohl ručit a o který mohl za určitých podmínek i přijít. Na druhou stranu platilo, že jakékoli spory a žaloby známé jako *pûhony* vedené proti rukojmímu měly být odloženy, nebo v nich měl rukojmí požívat určitých výhod.⁴³ Pakliže by rukojmí nedokázal smluvně dohodnutou částku z nějakých důvodů zaplatit, mohl být i dočasně internován v tzv. *ležení*, a to na své výdaje, jak ještě rozebereme níže v kapitole o základních rukojemských pojmech. Jakkoli mohl být nucený pobyt nepříjemný, za normálních podmínek se nejednalo o žádné vězení s možnou újmou na zdraví, jako k tomu docházelo v západní Evropě.⁴⁴ V českých zemích tedy institut rukojemství s násilím spojen nebyl, neboť rukojmí se za určitých podmínek svobodného pohybu sám vzdával. Můžeme si to ukázat např. citací z *Knihy Tovačovské*, jež se v tomto znění neliší od zavazujících frází rukojmích z českého právního okruhu:

„Paklibychom toho neučinili a nesplnili jim věřitelóm našim častopsaným, tak jakož se svrchu píše, jehož pane Bóže nedaj, tehdá i hned bez meškánie (...) jeden na druhého neukazuje ani se jeden druhým vymlúvaje, máme a sľubujem vjeti a vléci (...) v pravé a obyčejné leženie (...) A jestli žeby se nám prvním dvěma ležákóm v tom *ležení* událo čtrnácte dní ležeti (...) a svrchu psaný dľuh, jistina i s úroky, ačby kteří v tom čase zadržáni byli, že by ještě nebyli splněni a zaplacení

³⁹ Hanel, Jaromír J., *O vľivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha, 1874, s. 87.

⁴⁰ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462)*. Svazek 1, str. 214, č. 320.

⁴¹ Čáda, František, *Ležení podle českého práva zemského*, str. 37.

⁴² *Libri citationum et sententiarum, seu, Knihy pûhonné a nálezové II*. Brandl, Vincenc, ed., Brno, 1873, str. 32, č. 142.

⁴³ Urfus, Valentin, L'évolution des sûretés personnelles dans l'ancien droit tchèque in: *Les sûretés personnelles: Deuxième partie., Moyen âge et temps moderne*, str. 818.

⁴⁴ Dunbabin, J., *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, str. 91.

věřitelóm našim svrchupsaným úplně a docela, tehdá i hned druhá dva z nás rukojmí (...) také máme a slibujem vjeti a vléci...“.⁴⁵

Pro úplnost je rovněž nutné poznamenat, že rukojmí jakožto třetí strana smlouvy nebyl v českém pozdně středověkém prostředí obchodovatelným prostředkem např. diplomatické výměny, což byl další důležitý rys, jímž se odlišoval od pouhého zajatce. Na rozdíl od něj měl totiž právo se – jakkoli se tak mohlo dít pod jistým nátlakem – rozhodnout, zda svou ctí a vírou, majetkem a popřípadě i svobodou onu konkrétní smlouvu pojistí, či nikoliv. Pokud by totiž o tuto možnost volby přišel a byl by v určité fázi vyměněn za jinou osobu, stával by se – jak již bylo naznačeno – zajatcem. Hranice mezi rukojmím a vězněm, resp. zajatcem, tak mohla být velmi povlovná, jak je možné vidět na západoevropském příkladě Filipa Smělého a deseti dalších vězňů zajatých v bitvě u Poitiers roku 1356, kteří byli po mírové smlouvě z Brétigny propuštěni, aby se vzápětí stali rukojmími ve věci kapitulace města La Rochelle a válečných reparací.⁴⁶

⁴⁵ *Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmána markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského*, Demuth, Karel J. ed., Brno, 1858, str. 131.

⁴⁶ Coupigny de, Arnaud, *Otages : constantes d'une institution archaïque et variantes contemporaines*, Stratégique, 2009, str. 12.

Základní pojmy k rukojemství se vážící

Exkurz do terminologie základních pojmů, které se k rukojemství váží, zahájíme etymologickou sondou, abychom si předvedli vývoj rukojemství a jeho aspoň teoretické odlišení od obyčejného zajatectví. *Rukojmí* slohotvorně souvisí se staročeským slovem *rukojemství*. Na první pohled lze soudit, že východisky pro utvoření obou slov se stalo podstatné jméno *ruka* a sloveso *jmout*, v nedokonavém tvaru *jímat*, patrně odvozeném z tvaru *jieti* (*jíti*), ve zkoumaných pramenech často používaného.

Nejprve se podívejme na sloveso. Prvním významem zákonitě znamená „brát“, „uchopovat“ či „popadat“. Jímáním zároveň chytáme, zajímáme a zmocňujeme se lidí, míst a věcí.⁴⁷ V každém případě tak můžeme usuzovat, že šlo o vynucenou, podle významu slov původně třeba i násilnou výměnu osob či jiných zástav, která se později institucionalizovala ve zvykovém právu. Dalším důležitým významem slovesa *jímat* je pak „vzít pryč“, resp. „odvést“, které silně evokuje termín *zajetí*.

Nyní obraťme svou pozornost k *ruce*. Toto substantivum má potenciál poměrně zásadně změnit průběh celého „obřadu“ předávání osob, a možná dokonce i mění status obyčejného zajatce v rukojmího. Pokud si totiž představíme scénu, kde porobená, inferiorní strana odevzdává např. své družiníky straně, která je v procesu předání superiorní – ať už jako vítězná, nebo věřitelská –, jde stále jaksi o vynucenou situaci, a přímí účastníci tohoto procesu – družiníci – se stávají zajatci strany nadřazené. Mohli bychom argumentovat tím, že *ruka* slouží v celém procesu k odvádění (odvedení), kdy jsou za ni zajatci bráni. Budeme-li hledat oporu slovesného vyjádření v soudobých vyobrazeních a podíváme se na tematicky relevantní středověké marginálie, jako je např. výjev v *Sachsenspiegelu* (srov. obr. 1) nebo bronzové dveře katedrály v Hildesheimu s výjevem Krista vlečeného před Piláta Pontského (srov. obr. 2), shledáme, že postavy ve vynuceném a podřazeném postavení – můžeme je rovnou nazývat *zajatci* – jsou někam taženy za *paži*, a nikoliv za *ruku* (myšleno dlaň s prsty).⁴⁸ Dalším argumentem by mohl být fakt, že *ruka* ve středověké češtině mohla znamenat i celou paži. Jakkoli by se tento

⁴⁷ *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, v. v. i., 2006–, přístupné online: <https://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 3. 11. 2019), heslo *jímati*.

⁴⁸ Heidelberg, Universitätsbibliothek, Cod.Pal.Germ. 164, fol. 12v reg 1–2.

argument mohl zpočátku zdát nosný, citelně ztrácí z hlediska etymologického. Např. v Machkově *Etymologickém slovníku jazyka českého a slovanského* pod heslem *paže* zjistíme, že se za ni označuje loket či rámě, tedy části mezi trupem a rukou.⁴⁹ Právě rozdíl mezi *paží* a *rukou* je dle našeho názoru klíčový, neboť ona *paže* představuje signál veskrze odosobněného procesu zajetí. Pojem *ruky*, resp. „dlaně“, naopak do procesu terminologického pojmenování vnáší prvek zcela nový. Vkládá totiž do celého obrazu pojem jakési lidskosti – konkretizuje danou osobu, která najednou svým víceméně dobrovolným rukoudáním celý proces rukojemství zajišťuje. Bere na sebe závazek a stává se tak ručitelem celého procesu, tedy rukojmím. Toto je podle našeho mínění zlomový bod, který odlišuje rukojmí od prostého zajatce a vlastně tak ustavuje institut rukojemství ve zvykovém právu.

. Poté, co jsme již dříve vyjasnili termín *rukojmí*, neboť jeho význam se od středověku poněkud posunul, a poté, co jsme se rozdíl mezi *rukojmími* a *zajatci* pokusili doložit i etymologicky, nyní vysvětlíme i ostatní nejdůležitější pojmy ze složité rukojemské problematiky. Budeme se držet spíše obecného výkladu a případné zvláštnosti rozebereme v jednotlivých případových studiích.

Jistec

Nejprve se podívejme na pojem *jistec*, latinsky *fideiussor*. O něm jsme již krátce pojednali, avšak tyto informace je nyní třeba doplnit a rozšířit. Dovolujeme si přitom opřít se i o rozbor, který zpracovala Martina Jamborová o původu a podobnosti staročeských právních termínů.⁵⁰ *Jistec* figuruje prakticky ve všech majetkoprávních i *mírných*, tj. mírových, smlouvách českého pozdního středověku, a to jako „čeho (věci, prodeje ap.) vlastník, osoba mající *jisté*, nepochybné právo s něčím nakládat.“⁵¹ Jde zkrátka o „majitele“, jenž stojí u počátku smlouvy a „dává jí život“. Vhodně si to lze ilustrovat na příkladu smlouvy Oldřicha z Rožmberka, jenž byl v tomto případě právě tím *jistcem*-majitelem:

„Já Oldřich z Rosenberka vyznávám tiemto listem všem, ktož jej čísti neb čtúce slyšeti budú, že jsem z dobrým rozmyslem a potazem prodal a tiemto listem prodávám osm kop platu ročnieho grošuov dobrých stříbrných rázu pražského ve

⁴⁹ Machek, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha, 1957, str. 440.

⁵⁰ Jamborová, Martina, Staročeské lexémy pŕvŕod, jistec a žalobník – prŕspěvek k synonymii staročeských právních termínů. in: *Rara Avis 10*. Trnava, 2013 (eds. Palečsková, D.; Kumorová, Z.; Gregorík, P.), str. 76–82.

⁵¹ Tamtéž, str. 77.

vsi (...) tak úplně, jakož jsem sám držal... Paklibychme v tom času toho platu zase neodkúpili, tehda já Oldřich svrchupsaný, *jistec* [slibuji se svými rukojmími zapsat novému majiteli vsi onen plat a zboží v zemské desky, pokud bych ho do tří let nevykoupil].⁵² Tomu všemu na pevnost, jistost i potvrzení my všickni *jistec* i rukojmie své jsme pečeti naším dobrým vědomiem k tomuto listu přivěsili.“⁵³

V ideálním případě pak *jistec* majitel stál i u konce smlouvy, pokud došlo k jejímu naplnění.

Druhým pro nás zajímavým významem výrazu *jistec* je „dlužník“. Tento význam v námi probíraných textech převládá, resp. je častěji explicitně zmiňován ve slovním spojení *dlužník – jistec* oproti *jistci* – vlastníkovi, který je sice verbálně odsunut do pozadí, avšak stále se ve smlouvách vyskytuje v podobě jména majitele. Vhodným příkladem nám může posloužit smlouva mezi Oldřichem z Rožmberka a městy Písek, Tábor a Vodňany z roku 1444, jež zpětně reaguje na mír vyhlášený císařem Zikmundem v českém království:

„Pakli by dlužník, buďto *jistec* neb rukojmie, tak chud byl, nemaje čím plniti, má neb mají žádajícím pravá záruce dány býti vedle práva; když to učinie, tehda žádný člověk hindrován o to nemá býti.“⁵⁴

Jak správně upozorňuje M. Jamborová, obvykle se pouhý termín *jistec* ve smyslu „dlužník“ (nebo přímo spojení *dlužník jistec*) vyskytuje tehdy, když se ve smlouvě nebo korespondenci atp. nachází nějaká zástava, ať už věcná, nebo osobní. Výskyt slova *jistec* je tedy zcela závislý na nějakém typu ručení.⁵⁵

Na předchozích příkladech jsme si mohli ukázat nejčastější významy slova *jistec*. Dalšími, s nimiž se lze setkat spíše okrajově, jsou pak *jistec věřitel*, tedy člověk propůjčující nějakou službu nebo peníze, a *jistec*, který je naopak „ručitelem“.⁵⁶ Pokud nebude uvedeno jinak, budeme na následujících stranách

⁵² Zde *jistec* figuruje právě jako feudální držitel, vlastník oné vsi.

⁵³ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1., str. 89, č. 135.

⁵⁴ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2., str. 353, č. 405.

⁵⁵ Jamborová, Martina, *Staročeské lexémy pŕvŕod, jistec a žalobník – prŕspěvek k synonymii staročeských právnŕích termŕnŕů*, str. 77.

⁵⁶ Pojem *ručitel* v práci chápeme jako synonymum pro rukojmŕho.

termínu *jistec* používat ve smyslu osoby, která je něčím někomu povinována jakožto dlužník atp.

Ležení a ležáci

Ve výčtu „hlavních postav“ rukojemské problematiky nyní udělejme odbočku k zásadnímu nástroji středověkého zvykového práva, jenž se nazýval *ležení*. Samotný termín – ve staré češtině *leženie* – pochází od slova *ležet* ve smyslu „pobývat u někoho“. Nabízí se zde opět imaginativní souvislost s latinskými *obsides*, tedy těmi, kteří sedí v popředí – vystavení všem na očích – a svou pozici tedy nemohou opustit. Jednalo se o jakýsi druhý stupeň povinností, jež provázely dlužníka či rukojmí, ke kterému se zavázali smlouvou. Prvním stupněm bylo samozřejmě zaplatit dohodnutou částku nebo splnit nějaký jiný závazek, jako např. se dostavit na určité místo v ujednanou dobu. Bylo však velice obvyklé, že *jistec* ani rukojmí nedokázali zaplatit včas, a proto byl dlužník za určitou dobu obeslán listem, který ho vyzýval, aby nastoupil k pobytu v *ležení*.

Význam probíraného pojmu si ukažme na příkladu smlouvy mezi Oldřichem z Rožmberka a jistým knězem Mikulášem z Prahy o prodeji ročního platu 8 kop grošů ve vsi Třísov u rožmberského hradu Dívčí Kámen z roku 1426:

„[Jestliže bychom my rukojmí nedostáli svým závazkům vyplývajícím ze smlouvy], tehda ihned dva z nás rukojmí, kteříž od kněze Mikuláše neb toho, ktož by list měl, jich poslem neb listem napomenuti budem, máme a slibujem, jeden na druhého neukazuje ani se druhým vymlouvaje, každý s jedním pacholkem a se dvěma koňoma vjeti aneb miesto sebe panoši rytieřského řádu poslati v pravé i v obyčejné české zemi leženie.“⁵⁷

Šlo o smluvně dohodnuté veřejné místo, které bylo dostatečně frekventované či známé a na němž tak mohl být *ležák* – jak se nazýval dlužník nebo rukojmí, který do ležení *vjel* – na očích veřejné kontrole. Jako prostor pro splnění dané povinnosti byl určený většinou hostinec nebo dům nějakého měšťana. *Jistec* byl nucen nejpozději do jednoho měsíce od obdržení písemné obsílky vjet do tohoto místa, kde se prokázal smlouvou, a nastoupil nucený pobyt v internaci jakožto *ležák*. Doba *ležení* bývala stanovena na nejméně dva týdny, obecně však platilo pravidlo, že pro

⁵⁷ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1., str. 90, č. 135.

opuštění místa je nutné nejdříve splnit své závazky. Samotný dlužník se nicméně mohl nucenému a nákladnému pobytu vyhnout, a to tím, že k *vjetí* do *ležení* vyzval své(ho) rukojmí. Ten pak musel svůj závazek splnit, avšak i v tomto případě smlouvy pamatovaly na možnost této internaci uniknout. Šlechtici, kteří byli panského nebo rytířského stavu, totiž za sebe mohli povolat náhradníka v podobě panoše *dobrého řádu rytířského*, který pak závazek *ležení* přejímal na sebe. Rukojmí, kteří takto postupovali, si touto kličkou ponechávali svou osobní svobodu a zároveň i svou čest, neboť povinnosti dostáli a nikdo jim nemohl vytýkat opak.⁵⁸

Jistcův posel, jenž rukojmímu obeslání přinesl, nejspíš neměl v popisu práce od ručitele vyžadovat okamžitý nástup do *ležení*, nebo ho dokonce do něj doprovodit. Nástup se zřejmě většinou nekonal ihned po obdržení obsílky, nýbrž až po určité době. Jsou známy případy týdenní i měsíční prodlevy, *Kniha Tovačovská* dokonce připouští možnost, aby rukojmí do *ležení* nastoupil dokonce až rok od jistcovy výzvy.⁵⁹

V případě takto zpomaleného začátku celého procesu můžeme usuzovat, že na celé věci nejvíce tratil jistcův věřitel. V mnoha smlouvách, které se v listovní korespondenci Oldřicha z Rožmberka dochovaly, nalezneme zmínky o konkrétním datu, případně době, kdy se tak mělo nejpozději stát. Velice často se uvádějí svátky jako např. den sv. Václava nebo tzv. *suché dny*, což jsou postní dny středa, pátek a sobota, které se v církevním roce opakují celkem čtyřikrát.⁶⁰

Jaké však byly důvody jistců a rukojmích se nástupu do *ležení* vyhýbat? Pokud pomineme nepředvídatelné události typu nepřátelských vpádů, nebezpečné cesty atp., v popředí rozhodně stály důvody finanční. Ležácká „internace“ v určeném domě totiž trvala nejméně dva týdny, po které se tam rukojmí museli na vlastní výdaje stravovat a krátit svůj čas. Moravští ležáci na tom pak byli snad ještě o poznání hůře. Pokud totiž během této doby nedokázali svůj dluh splatit nebo dostat závazkům, brzy se k nim připojila další dvojice. Docházelo-li k oddalování doby splatnosti, na místě se tak v krajním případě mohlo nacházet až šest dvojic při celkové době dvanácti neděl. Z dochovaných materiálů můžeme usuzovat, že nově příchozí dosavadní rukojmí v *ležení* nestřídali, nýbrž se tam shromažďovali všichni:

⁵⁸ Teoreticky tak mohla vzniknout hierarchicky uspořádaná řada rukojmích-ležáků.

⁵⁹ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., Brno, 1868, str. 96.

⁶⁰ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2., str. 34, č. 46.

„Pak-li by se náma prvníma dvěma ležákoma v tom *ležení* událo čtrnácte dní ležeti, čtúc od prvního dne napomenutí, a ty věci svrchupsané ještě naším věřitelóm dokonány nebyly, jakož svrchupsáno stojí, úplně a docela, tehdy ihned druhá dva rukojmě, kteráž napomenuta budem od našich věřiteluov svrchupsaných, máme a slibujeme vjeti a vléci, anebo místo sebe každý z nás poslati v též *ležení* do téhož města k témuž hospodáři tím vším obyčejem a právem, jako první dva ležáky a tak slibujem učiniti až do posledních dvou rukojmí.“⁶¹

Tento postup byl obvyklý v moravském právu, o čemž svědčí zmíněná *Knih Tovačovská*, avšak na podobné případy narážíme méně často i v rožmberských smlouvách spadajících pod právo české.⁶²

Z výše zmíněného vyplývá, že nejsilněji výdaje pocítila první dvojice rukojmích. Jak se však sled ležáků určoval, zda hierarchicky, majetkově nebo jen vztahem k *jistci* či věřiteli, to se nám z pramenů zatím nepodařilo zjistit. Jedinou indicíí je tak pořadí, v jakém jsou jména rukojmích zaznamenána ve smlouvě, případně jejich pečeti. Náklady na *ležení* byly o to větší, že ležáci panského i rytířského stavu byli povinni se na místo dostavit s alespoň jedním sloužícím a dvěma koňmi. Tento počet se nicméně mohl i zvyšovat. Pacholci se však mezi ručitele nezapočítávali, neboť těm směly být jen ty osoby, jež se zaručily v prvotní smlouvě nebo tam byly oficiální cestou doplněny v případě nečekaných okolností. Rukojmí měli zároveň právo za svou osobu do *ležení* poslat náhradníka, avšak ten musel být aspoň rytířským panošem.⁶³

Jak si ale udělat představu o tom, kolik taková útrata v obvyklém *ležení* stála, když většina písemných záznamů o takových detailech mlčí? Odpověď nám může poskytnout ustanovení Ctibora Tovačovského v *Knize Tovačovské*, které vzniklo patrně jako reakce na množící se spory mezi majiteli budov určených k *ležení* a ležáky. Toto ustanovení mělo sloužit jako určující pravidlo pro jednotlivé položky v útratě ležáků. Přitom však nepřicházelo s ničím novým, nýbrž sjednocovalo vše, co již „od starých pánuov jest praveno“.⁶⁴ Za koně a osobu na

⁶¹ *Knih Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 101.

⁶² *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 4., str. 98, č. 120 nebo str. 124, č. 148.

⁶³ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, Svazek 2., str. 122.

⁶⁴ *Knih Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 97.

den a noc tak nařízení zavádělo osm drobných, v případě dvanácti osob a stejného množství koní pak šlo o čtyři groše. Nejspíše kvůli množícímu se počtu falešných ležáků, kteří nebyli rukojmími a neplatili svou útratu, Ctibor Tovačovský doporučoval nově příchozím při vstupu do *ležení* se prokázat smlouvou či průvodním listem rukojmího. Ke sporům mezi ležáky a hostinskými nebo mezi šlechtou a jejími služebníky však docházelo i později. Touto otázkou společenského soužití se téměř po celou dobu trvání institutu *ležení* musely zabývat nejen zemské sněmy.⁶⁵ Řešení se snažily nalézt v úpravě cen položek, za které ležáci byli povinni platit, i v ustanovení, co přesně by měli hostinští za určenou cenu nabízet tak, aby nikdo nepřišel zkrátka.

Stávalo se však také, že se podvodného jednání nedopustil rukojmí ležák, nýbrž sám *jistec*, jako v případě Výška ze Strítěže, který byl „...rukojmí za věno ženy jeho měšťanóm Unčovským a on [Bohuš z Freiwaldu] slíbil list obyčejný ve čtyrech nedělech udělati na to a mě [Výška] vyvaditi, toho jest neučinil.“⁶⁶

Takovým *obyčejným listem* se myslí patrně smlouva, již *jistec* slíbil podle obyčejového práva vyhotovit. Ta byla pro vztah mezi *jistcem*/rukojmím a věřitelem/kupcem směrodatná. Pokud tedy předpokládáme, že tuto potvrzovací listinu vystavoval rukojmím *jistec*, nebo ji dokonce majiteli budovy sám ukazoval, jednalo se v případě jejího nedodání o závažný problém. Ten byl pak právně napadnutelný *půhonem*, jak ostatně učinil i zmíněný Výšek ze Strítěže. Dalším, kdo se ceny v *leženích* pokusil sjednotit, byl markrabě Jošt Moravský.⁶⁷ Ten nařídil ležákům splácet své výdaje hospodáři každého čtvrt roku. Jeho pravidla pamatovala i na pobyt v lázních, přičemž se doporučovalo zacházet s hospodskou čeledí dobrotivě a laskavě.⁶⁸

Přes tato opatření si institut *ležení* ponechal své negativní konotace, neboť se zřejmě špatně kontrolovalo, kdo ležákem je a kdo jím není. *Ležení* bylo navíc spojováno s hýřením mladých šlechticů, což se patrně odráží v pořekadle *mladí*

⁶⁵ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích*. Díl 2., ed. Palacký, František, Praha, 1842, str. 388, č. 169.

⁶⁶ *Libri citationum et sententiarum, seu, Knihy půhonné a nálezové IV/1, 2*, Brandl, Vincenc, ed., 1881, str. 327, č. 380.

⁶⁷ Na „české“ straně jsme na úpravy podmínek ležení nenarazili, avšak máme důvod se domnívat, že k nim docházelo.

⁶⁸ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 98.

ležáci, staří žebráci.⁶⁹ Vzhledem k narůstajícím problémům a neúčinnosti způsobu této formy ručení bylo posléze *ležení* v Čechách koncem šestnáctého století zrušeno.⁷⁰

Vyvazení

Dobový zvyk, že *jistci* či rukojmí doslova projídali své příjmy a úspory na místě jim k tomu určeném, měl zúčastněné osoby rostoucím tlakem hmotných podmínek v podstatě donutit k tomu, aby na sebe v případě dlužné částky, jejíž splacení jako rukojmí garantovali, vzali plnění smlouvy a z *ležení se* jejím zaplacením *vyvadili*. Právě *vyvazením* se rukojmí z *ležení* vykupoval nebo z něj byl *jistcem* vykoupen, což fakticky znamenalo osvobození od všech závazků.⁷¹ V opačném případě byl buď nucen v *ležení* zůstat až do chvíle, kdy našel prostředky pro své vysvobození, nebo mohl být smlouvou oprávněn k tomu, aby tzv. *vedl škody*. To v praxi znamenalo možnost půjčovat si v *ležení* na lichvu s tím, že půjčku i s úrokem posléze splatí jistec.⁷² Další možností pak byl zásah soudu nebo nějaké vyšší moci, jež rukojmího z *ležení* vysvobodila. Pokud rukojmí v *ležení* vydechl naposled, znamenalo to sice věčnou úlevu pro jeho samotného, nikoli však pro jeho dědice. Na ty totiž mohl jeho závazek přejít podobně, jako tomu bylo podle brněnského práva z poloviny čtrnáctého století.⁷³ Stejným právem se zřejmě řídila i rada města Jihlavy, o dalším šíření tohoto zvyku pak zprávy nemáme.⁷⁴

V případě, že by ručitel dědice neměl, měli ostatní rukojmí tuto povinnost, kterou nalézáme ve většině pramenů bez rozdílu:

„A jestli že by v tom času z nás rukojmí, kterého pán Buoh smrtí neuchoval, jehož pane Bože nedaj, tehdy my živí a zuostalí rukojmě slibujem jiného živého rukojmí místo toho umrlého, tak dobrého a mohovitého v jednom měsíci, po napomenutí našich věřiteluov

⁶⁹ Michálek, Emmanuel, Mladí ležáci – staří žebráci. in: *Naše řeč*, 47. díl, č. 3, 1964, str. 189–191. Dostupné online: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5055> [Citováno 15. 7. 2020].

⁷⁰ *Encyklopedie českých právních dějin*, R–Říš, Svazek 10. Schelle, Karel, Tauchen, Jaromír eds., vyd. 1, Plzeň, Ostrava, 2017, str. 677.

⁷¹ *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, v. v. i., 2006–, přístupné online: <https://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 3. 11. 2019), heslo *vyvaditi*.

⁷² Rauscher, Rudolf, *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923, str. 24.

⁷³ Boháček, Miroslav. *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*. Praha, 1924, str. 15–16.

⁷⁴ Urfus, Valentin, L'évolution des suretés personnelles dans l'ancien droit tchéque. in: *Les sûretés personnelles. Deuxième partie., Moyen âge et temps modernes* / publ. par la Société Bodin, Bruxelles, 1971, str. 827.

svrchupsaných pořád počítajíce, k sobě v rukojemství přistaviti a list tento v táž slova obnoviti...“.⁷⁵

Vykoupením se z *ležení* celá záležitost nicméně pro ručitele stále nekončila, neboť nastávala fáze náhrady tzv. *proleženého*, tedy všech poplatků v *ležení* a obtíží spojených s cestou do něj. Tyto náklady byl rukojmím povinován proplatit právě *jistec*, jenž byl tak v nezáviděníhodné situaci, protože se mu rukojemské *proležené* připočítávalo k celkovému dluhu, který coby pohledávka jen fakticky přešel z osoby původního věřitele na vyvazeného rukojmího. Nezřídka se pak stávalo, že *jistec* byl pro svou liknavost či neschopnost pohledávku a *proležené* zaplatit žalobou pohnán před soud.

Sám nátlak na osobu dlužníka – byť pozvolným a sekundárním –, aby splnil své závazky věřiteli, tak představoval fakt, že za stravu, pití a píci pro koně museli platit nejdříve sami rukojmí. Ti se pak dle našeho názoru stávali početnými a uvědomělými spojenci věřitele. Možná bychom je mohli nazvat dokonce jakýmsi *věřiteli sekundárními*, neboť se snažili, byť s určitým zpožděním vůči původní smlouvě mezi věřitelem a dlužníkem, nechat si na *jistci* své *ležení* proplatit.

Lání

Dosavadní výklad by mohl budit zdání, že osoba věřitele stála jen na začátku a na konci smlouvy mezi ním a dlužníkem. Opak je ale pravdou – šlo o člověka, který musel dbát o to, aby byl jeho dluh splacen, prodej či pronájem v pořádku zanesen do zemských desek nebo jen dohodnutý čin skutečně vykonán. Věřitel se tedy ve svém vlastním zájmu musel pravidelně ujist'ovat, jestli každá zúčastněná osoba dělá to, co má, tedy že tzv. *plní* své povinnosti. Jak už bylo řečeno v podkapitole Ležení a ležáci, byli *jistec* anebo rukojmí obesláni věřitelem, aby vjeli do *ležení*, na což měli v různých případech až měsíční lhůtu. Zúčastnění byli obvykle upomínáni buď listem, či po poslu.⁷⁶ Po uplynutí této doby následovalo napomenutí.⁷⁷ Pokud se ani po uplynutí dalších čtrnácti dní do určeného místa nedostali a nevěhli, otevírala se věřiteli možnost postupného použití dvou, resp. tří specifických nástrojů.

Prvním z nich bylo *lání*. Šlo o pohodlný a zřejmě docela účinný způsob, jak rukojmí přesvědčit, aby se začali chovat řádně. Nespokojený věřitel jednoduše na

⁷⁵ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 101.

⁷⁶ *Prokopa Písaře novoměstského Česká „Ars dictandi“*, ed. Mareš, František, Praha, 1900, str. 18.

⁷⁷ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 96.

návsi nebo u pranýře přibil tzv. *laci list*, v němž seznamoval čtenáře s pozadím své pře, kterou s dotyčným provinilcem vedl, a ve kterém vyjmenovával všechna příkoří, jež se mu přihodila. Zároveň mohl využít svého práva pošpinit čest dotyčného, a to tak, že svůj list ozvláštnil o povolené vulgarismy jako např. *zvyjebaný* nebo *nestydatý*. Nadávat se smělo i do lhářů, ovšem specifických ve smyslu lidí nedržících své slovo a závazek.⁷⁸

Pokud lající jedinec se svými nadávkami přestřelil a lál *neobyčejně*, tedy formou neobvyklou a právem nepovolenou, mohlo se mu to vymstít. Nejenže ho před soud mohl pohnat sám provinilec, jež se laci list týkal, ale zodpovídat se mohl dokonce i zemským úřadům, jež proti neobyčejnému lání vydávaly výnosy. „Item aby nižádný pro neplnění peněz nehaněl neřádným ani vymyšleným haněním, než jako na penieze slušie, a ktožby jináč učinil, aby proto kázeň trpěl,“ uvádí se v *Aktech veřejných i sněmovních v království Českém* z roku 1480.⁷⁹ Právě spojení *trpěti kázeň* zde pravděpodobně znamená pobyt ve vězení, jak je posléze specifikováno. Potrestaný žalobník navíc musel neplnění provinilce odprositi frází „(...) což sem lál a haněl tě z úmysla mimo řád a obyčej jináč pro penieze slušie, toť sem na tě v hrdlo lhal.“⁸⁰

Obvyklé a *pravdivé* lání však zůstávalo legální možností, jak se vůči lidem neplnícím své závazky bránit. O tom, že na tento postup měl věřitel právo, pak svědčí i jasná formulace závazku rukojmích ve vzorových dlužních listech od novoměstského písaře Prokopa, jež se nazývají *Na penieze*:

„A jestliže bychom toho všeho aneb ničehéhož z toho, což svrchupsáno stojí, neučinili, tehdy naši věřící častopsaní tiemto listem plná moc i právo mieti budú, nám láti a přimlúvati, jakož by se jim líbilo vedle tohoto listu, a my nemáme odmlúvati než všudy znáti, že sú oni právi a my proti nim křivi.“⁸¹

Pokud provinivší se rukojmí začal – ať už na základě laciho listu, či z jiných důvodů – s věřitelem spolupracovat a svou povinnost plnit, měl být laci list

⁷⁸ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 96.

⁷⁹ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích*. 5. díl. Ed. Palacký, František, Praha, 1862, str. 399.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ *Prokopa Písaře novoměstského Česká „Ars dictandi“*, str. 18.

z pranýře sňat a pověst dotyčného napravena s tím, že došlo k zapomenutí křivd, které byly s jeho proviněním spjaty.⁸²

Vyvolání

Ne vždy však lání stačilo k tomu, aby k nápravě situace opravdu došlo. Pokud v zemi panovalo bezvládí či byla ohrožena válečným stavem a zemské soudy nezasedaly (dobovým obratem „práva nešla“), mohl věřitel svéhlavého rukojmího přinutit k plnění jeho povinností pomocí dalšího právního nástroje zvaného *vyvolání*.

Ten byl ve svých důsledcích poměrně drakonický. Podle správného postupu v rámci vymáhání plnění smlouvy následoval po uskutečnění samotného lání a byl podmíněn jeho neúspěchem. Zároveň z něj do jisté míry rovněž vycházel a přejímal některé jeho prvky.

V praxi to znamenalo, že věřitel přišel na dvůr některého ze šlechticů a zde požádal místního pána o svolení s přečtením listu. Není známo, jak výběr panského dvora probíhal, můžeme se však domýšlet, že šlo buď o sousedy, nebo o šlechtice s určitým vlivem. Výběr nejspíš také závisel i na vzájemných vztazích. Jedinou podmínkou bylo, aby se jednalo o dvůr ženatého šlechtice, neboť jedině takového bylo lze považovat za právně způsobilého k rituálu vyvolání.⁸³ Ani přečtení samotného listu v pramenech vysvětleno není, ale je pravidlem, že jeho četba vlastní vyvolání zahajovala. Proto můžeme i s ohledem na to, co již bylo řečeno, usuzovat, že se pro zachování kontinuity s láním a pro uvedení vybraného šlechtice do povahy celé záležitosti mohlo jednat o lací list.⁸⁴ Jindy mohl být obsahem onoho listu dlužní úpis nebo jiná listina obsahující ujednání o vzniklém dluhu, kterou se mohl věřitel prokázat a která ho opravňovala ke všem vymáhacím opatřením. Tato myšlenka je však spíše dohadem, určeným pouze naší zkušeností s prameny, a nezakládá se na konkrétním důkazním materiálu. Případá nám nicméně poměrně nosná, neboť po přečtení lacího listu by se věřitel během vyvolání víceméně opakoval a jeho živý výstup by tak postrádal smyslu. Naopak prokázání se dlužním

⁸² Brandl, Vincenc, *Dobývání peněz dlužních na rukojmích skrze ležení, lání a vyvolání*. Právník. 1870, roč. IX., Praha, str. 517.

⁸³ Brandl, Vincenc, *Dobývání peněz dlužních na rukojmích skrze ležení, lání a vyvolání*, str. 519.

⁸⁴ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 98.

úpisem se zdá být na místě, srovnáme-li tuto situaci s vyvázáním rukojmího z poměru rukojemství, kdy i on obdržel písemné potvrzení.

Představení listu mělo probíhat v době, kdy vlastník dvora zasedal se svou čeledí a rodinou ke společnému jídlu. To mělo pravděpodobně věřiteli zaručit, že se s obsahem jeho listu a vyvolání seznámí co největší počet lidí. Patrně kvůli tomu je ostatně v *Knize Tovačovské* výslovně zdůrazněno, že se vyvolávač nemá hodování a pití účastnit.⁸⁵

Když byl pak lací list dočten, mohl věřitel konečně přistoupit k samotnému vyvolání. Přitom bylo potřeba se držet předepsaného postupu. Nejprve věřitel zmínil jméno vyvolávaného, krátce nastínil předmět sporu a zmínil také všechny kroky, které dosud podnik, aby se svých práv domohl. Zvláštní důraz se kladl na bezectnost rukojmího a na zapečetěnou dlužní listinu, resp. na pečeť samotnou. Rukojmí, stejně jako dlužník, totiž při sepsání dlužního úpisu s věřitelem k němu obvykle přivěsili své pečeti na znamení souhlasu a slibu, čímž se smlouvě zavázali dostát:

„Protož vyvolávám jej bez pečeti a klenotu rodičov jeho jako nešlechtného člověka, aby jste vy, ty pane napřed, i všecka tvá družina i jiní dobří lidé se jeho vystříhali a jemu nic nevěřili, aby vás sliby svými a pečeti svú, nezradil jako mne. Na jeho pečeť nic netbajte, neb k ní nepřísluší ani k ní práva má, než já ji mám v své moci, jako zavedlú a zapomenutú od něho.“⁸⁶

Jak můžeme z citace *Tovačovské knihy* vidět, porušením své přísahy a ignorováním výzev, aby jako neplnící rukojmí dostál své povinnosti, mohl být provinilec pomalu, ale jistě připraven o svou pověst a dobré rodové jméno v kraji. I když onen rukojmí i nadále disponoval svým pečetidlem, jeho pečeti a jimi stvrzené listiny a smlouvy ztrácely, když ne na pravosti, tedy alespoň na důvěryhodnosti úměrně tomu, jak rychle věřitel dokázal rukojmího vyvolávat. Roli hrálo i to, jak rychle se o vyvolání rukojmího šířily zvěsti po kraji. Rituál vyvolání se měl na dvoře příslušníka panského stavu opakovat ve stejné předepsané podobě každý den při obědě po celé čtyři neděle.⁸⁷ Ctibor Tovačovský pamatoval ve svém

⁸⁵ *Knih Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 98.

⁸⁶ *Knih Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 98.

⁸⁷ *Knih Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 99.

nařízení i na situaci, kdy by místní šlechtic musel ze svého sídla kvůli nějaké záležitosti odejít. Tehdy mělo být vyvolávači umožněno pokračovat v činnosti i po dobu pánovy absence. Tím se mělo patrně vyjít vstříc věřiteli, který byl doposud spíše škodný. Teprve po uplynutí 28 dní totiž mohl věřitel konečně od místního pána získat tzv. *svědomí*, tedy potvrzení o řádném vyvolání rukojmího, a s ním se vydat vyvolávat na dvůr druhého, a posléze i třetího pána. Až po uplynutí této předlouhé doby, konkrétně osmdesáti čtyř dní s důrazem na počet nedělí dvanáct, byl věřitel uzpůsoben k tomu, aby předstoupil před hejtmana, markrabího nebo krále. Ti měli po prostudování všech potvrzení pravomoc převést statek rukojmího na věřitele a jeho držbu změnit v dědičnou.⁸⁸ Tento nový stav pak měli zapsat do zemských desek při příležitosti jejich znovuotevření.

Smlouva

Jak bylo již naznačeno výše, rukojmí garantoval průběh smlouvy. Tyto smlouvy mohly být rozličné povahy: ať už dlužní, kupní a nájemní, dohody o zapsání příjmů do zemských desek, ujednání o obyčejné výměně zajatců či o dodržení příměří a míru, nebo třeba zápisy o manželské smlouvě a o různých slibech daných jednotlivci, a to způsobem ujednaným všemi zúčastněnými stranami.

Zaměříme se nyní na smlouvy ekonomické povahy. V případě prodeje pozemku či nemovitosti, ale i při půjčce na dluh se v každé smluvní listině nutně vyskytovaly určité osoby, jež zastupovaly jednotlivé strany. Především to byl vlastník prodávané či půjčované věci nebo nemovitosti, jenž se v některých případech nazýval *jistec*.⁸⁹ Tento termín je ale velmi ambivalentní, neboť může znamenat i věřitele, a aby byl zmatek úplný, často se tímto pojmem v pramenech myslí i sám dlužník.⁹⁰

Důkladné poznání zkoumaných listin Oldřicha II. z Rožmberka nám dovoluje sestavit případ modelové smlouvy, za kterou se zavazují rukojmí a jež bude mít všechny náležitosti. Pamatujeme i na „krizová opatření“, jimiž se věřitel i další aktéři procesu mohli pojistit, pokud se někdo svému závazku pokusil vyhnout.

⁸⁸ Zajímavostí je zde opětá ambivalentnost významu *jistec*, který je v tomto kontextu použit jako věřitel. Srov. pojmy v podkapitole Jistec.

⁸⁹ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, svazek 13., Otto, Jan red., Praha, 1898, str. 564.

⁹⁰ *Elektronický slovník staré češtiny* [online]. Praha. [cit. 15. 5. 2019]. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz>, heslo *jistec*.

Naším základním listem je zde list dlužní, který se však jen nepříliš liší od prodeje platu nebo majetku či od dohod *mírných*, tj. sjednání příměří mezi znepřátelenými stranami.

Na začátku samotné smlouvy stál dlužník, dobově zvaný *jistec*, popřípadě dlužníci, neboť pro vyšší důvěryhodnost se občas Rožmberkové o dluh dělili. Listina byla psána formou uvědomování veřejnosti, tzn. dlužící strana se vyznávala z dlužnictví té či oné částky vyčíslené obvykle v kopách grošů pražských, avšak postupem času nechyběly ani listiny vystavené na zlaté uherské a další oběživo. Ve smlouvě se samozřejmě nacházelo jméno věřitele, jímž mohli být šlechtici, církevní osoby, měšťané, ale i města zastupovaná konšely. Následovala jména a predikáty rukojmích, kteří se na listině nacházeli zřídka v počtu jednoho či dvou, nejčastěji se však setkáváme se čtyřmi až šesti, přičemž toto číslo nejspíše z praktických důvodů přímo doporučuje také *Kniha Tovačovská*.⁹¹ Výjimkou nejsou ani vysoké počty rukojmích, a sice deset či dokonce čtrnáct, jako v případě prodeje hradu Helfenburku Janem z Rožmberka roku 1458.⁹²

Právě doba panování Jana II. z Rožmberka se psala ve znamení sanace rodových financí. Závěr padesátých let patnáctého století je tak ve sledovaných rožmberských pramenech velmi bohatý na dlužní úpisy a prodejní listy nedostatečně vydělávajícího nebo příliš vzdáleného majetku. Stačí letmý pohled na několik let, a zjistíme, že ačkoli tomu tak nebylo ve všech případech, rostoucí počet rukojmích reflektoval dlužnou částku či hodnotu prodáváného majetku.⁹³ Zároveň platilo, že čím vyšší počet ručitelů byl, tím jistější si mohl věřitel většinou být, že se dočká svých peněz.⁹⁴

Počet rukojmích mohl být důležitý i z jiného důvodu. Každý z přeživších rukojmích měl totiž závazek sehnat náhradníka za toho rukojmího, *jehož by pán Buoh neuchoval*. Vysoký počet ručitelů mohl být pro věřitele zároveň velmi žádoucí i tehdy, jestliže se mu podařilo v dlužním úpise domluvit se s *jistci* na formuli, v níž se rukojmí zavazovali *společně a ne(roz)dílně* dlužnou částku zaplatit v případě, že by *jistec* měl potíže ji ve stanovený čas splatit. Pokud by závazek (peněžní, věnný či např. zapsání v zemské desky) nebyli ani rukojmí schopni splnit

⁹¹ *Kniha Tovačovská*, ed. Demuth, Karel J., str. 96.

⁹² *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, str. 41–42, č. 100.

⁹³ Srov. Tabulka 1.

⁹⁴ Srov. Tabulka 2.

a zároveň by nedokázali ani zaplatit smluvní pokutu známou jako *základ zaručený*, k němuž se v některých případech zavazovali, tehdy měla první dvojice rukojmích nastoupit po ústním nebo listovním obeslání či pokynu od posla do *obyčejného ležení*. Za tím účelem byl podle rožmberských závazkových listin vybrán nějaký hostinec nebo dům měšťana s dobrou pověstí, a to nejčastěji v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci či Českém Krumlově, ale setkáváme se i s návrhy *ležet* v místech na vzdálenost 4–7, ale také třeba 9 mil od zmíněných měst.⁹⁵

K předchozímu výkladu o *ležení* nyní jen doplníme, že náklady z této smluvně stanovené internace v ležení platili nejdříve sami rukojmí, za což získávali od hostinského osvědčení o zaplacení zvané *kvitance*. Poté je však měli vyúčtovat *jistci*, což mohl udělat i věřitel, který se rozhodl *ležet* sám svou osobou. Tzv. *proležené* se pak vlastně přičítalo k samotnému dluhu a rukojmí se pak po splnění svého závazku stávali jakýmsi dalšími věřiteli jistce kvůli těmto menším dluhům.⁹⁶ Nejdříve však bylo potřeba, aby buď sám dlužník, nebo rukojmí naplnili svůj závazek, kvůli němuž v *ležení* pobývali. Poté je měl *jistec* z rukojemství *vyvadit* a nahradit jim škody. Pokud se tak nestalo, mohli se rukojmí vydat cestou hanění a půhonů, aby své náklady získali zpět. Naopak odměnou za to, že za jistcův závazek ručili a v některých případech na tom i velmi trátili, jim až na opravdové výjimky byla po materiální stránce nabídnuta na znamení díků např. zvěřina či ulovené ptactvo.⁹⁷ Ačkoli pro to neexistují žádná přímá svědectví, můžeme jinak usuzovat, že se rožmberští páni odvděčovali svým klientům a služebníkům, kteří pro ně ručili, zapisováním nejruznějších platů nebo třeba i protekcí na zemských sněmech.

⁹⁵ Např. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2, str. 43, č. 55; nebo Svazek 4, str. 189, č. 251; str. 410, č. 593; str. 410, č. 594.

⁹⁶ Rauscher, Rudolf, *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923, str. 24.

⁹⁷ Za laskavou konzultaci v této záležitosti děkuji doc. Marku Starému.

Rožmberkové a jejich klientela jako zdroj studia rukojemství

Rukojemství v Českých zemích si můžeme ukázat na příkladech (nejen) drobné šlechty, která spojila své osudy s jihočeským panským rodem Rožmberků. K tomuto rozhodnutí nás vede několik důvodů. Prvním je bohatá pramenná základna, která se váže k jihočeskému rodu pětিলisté růže na stříbrném poli. Tato práce proto vychází především z listovní korespondence Oldřicha II. a posléze také jeho synů Jindřicha a Jana s jejich šlechtickou klientelou, spojenci, ale i s nepřáteli, a to především za husitských válek, ale i v období mocenského soupeření Poděbradské a Strakonické jednoty. Editované smlouvy a dopisy nacházíme zejména v *Listáři a listináři Oldřicha II. z Rožmberka* mezi lety 1416 a 1462. Dalším důležitým pramenem ohledně smluv jsou pro nás *Libri obligationum* z let 1457–1481 vydané již zmíněným Josefem Pelikánem. Ty již podle svého názvu obsahují především dlužní úpisy, zároveň však zahrnují i doklady o běžném prodeji a další smlouvy a listiny sepsané nejen Oldřichem II., jeho syny Jindřichem a Janem, ale v malé míře i jeho vnukem Vokem z Rožmberka a dalšími.⁹⁸

Paradoxně i díky rožmberským dluhům, které rostly už od vlády Jindřicha III. z Rožmberka a kritické výše dosáhly právě ke konci vlády a hlavně pak po smrti jeho syna Oldřicha II., můžeme snadněji vysledovat klientelistické a *služebné* vazby a spolu s tím také interpretovat i institut rukojemství v rožmberské praxi.⁹⁹ Jak *Listář*, tak *Dluhopisy* navíc poměrně soustavně sledují patnácté století a místy dokonce umožňují průběžně navzájem ověřovat jednotlivé případy ručení, jež jsou v obou edicích zaznamenány. Nahlížet můžeme rovněž do *Rožmberské knihy*, která vznikla o sto let dříve patrně pro potřeby Petra I. z Rožmberka u českého zemského soudu a je pravděpodobně nejstarší českou právní knihou.¹⁰⁰

⁹⁸ *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, Pelikán, Josef ed., Praha, 1953. Tato edice je dodnes pro badatele velmi přínosná, a to i přesto, že udělal několik chyb v dataci některých zkoumaných listin, na což poukázalo novější bádání, a že proto jejich časový záběr ve skutečnosti pokrývá mnohem delší období – roky 1396–1504. Pelikán také bohužel neotiskl, možná z úsporných důvodů, většinu smluv s rukojmími v plném znění, čímž nám bádání o rukojmích nevědomky zkomplikoval.

⁹⁹ Šimůnek, Robert, Roman Lavička. *Páni z Rožmberka 1250–1520: jižní Čechy ve středověku: kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*. České Budějovice, 2011, str. 22–25.

¹⁰⁰ *Kniha Rožmberská*. Brandl, Vincenc ed., Praha, 1872.

Dalším důvodem pro studium rožmberských rukojmích je aktivní a expanzionistická politika Oldřicha II. z Rožmberka, ve které mu pomáhali právě rožmberští služebníci a klienti, a to nejen svou aktivní rolí jako poslové a vyslanci, špehové, maršálkové a hejtmani rožmberských vojsk nebo purkrabí. Velice často je nacházíme i mezi rožmberskými věřiteli, a především jako svědky a rukojmí, kteří ručili za závazky pánů pětileté rúže.

Samotného Oldřicha z Rožmberka (*13. 1. 1403 – †28. 4. 1462) asi není třeba příliš obšírně představovat. Narodil se do svazku Jindřicha III. z Rožmberka a Elišky z Kravař. Po smrti otce se poručnictví nad mladým Oldřichem ujali hned tři poručníci – Jindřichův bratranec Čeněk z Vartenberka, Jan z Hradce (ten patrně pro pokrevní i faktickou blízkost obou rodů) a bratr Oldřichovy matky Jindřich z Kravař a z Plumlova. Oldřich se ujal vlády roku 1417 a v prvních letech následoval politiku svého bratrance, přítele a rádce Čenka z Vartenberka, jenž měl ze tří správců rožmberského panství k Oldřichovi nejbližší a který měl společně s Oldřichovou matkou vliv i na přijetí kalicha v Rožmberkově mládí.¹⁰¹ Díky Vartenberkově pomoci a konexím jakožto nejvyššího purkrabího se Oldřich brzy dostal do „vysoké politiky“, pro kterou ho ovšem předurčoval i jeho panský stav. V ní se začal orientovat na samotného Zikmunda Lucemburského, přičemž nikdy nespustil ze zřetele vlastní cíle. Také proto se posléze poměrně rychle osamostatnil, o čemž svědčí i jeho návrat do lůna katolické církve roku 1420, ke kterému došlo snad i kvůli rostoucímu pocitu ohrožení ze strany husitského Hradiště hory Tábor, sousedícího s Oldřichovým panstvím a hradem Příběnice. Právě toto hraniční území se nejprve stalo svědkem bojových srážek, když se mladý Rožmberk pokusil na králův příkaz oblehnout Tábor, a posléze bylo i samo dobyté, a to společně s dalším rožmberským hradem Příběničky, který se nacházel nedaleko.

Sám král si Rožmberkovu rostoucí důležitost dobře uvědomoval a silný katolický spojenec se mu v rozbouřených Čechách velice hodil. Oldřich totiž Zikmundovi nebyl cenný jen svou mocí, ale proto, že byl faktickou hlavou jihočeských příslušníků katolické strany. Oproti plzeňskému landfrýdu, který byl institucionálně zakotven již od dob krále Václava IV., nebyla jihočeská katolická moc tak homogenní. Toto mnohem volnější uspořádání, jež vycházelo z neformálnějšího prostředí sousedských a klientských vazeb, většinou sledovalo

¹⁰¹ Kubíková, Anna. *Oldřich II. z Rožmberka*. České Budějovice, 2004, str. 25.

právě politiku domu Rožmberků. Nestálo tak na jednom konkrétním členovi tohoto panského rodu, a to právě proto, že jako lokální politický systém bylo cíleně budováno po desetiletí. Provázanosti vztahů a připravenosti nižší šlechtické klientely sloužit rožmberskému dvoru a samozřejmě také sobě navzájem si můžeme povšimnout např. právě u služebníků, již ve službách přecházeli buď z otce na syna, nebo si je „dělili“ všichni synové Oldřicha II.¹⁰²

On sám si byl své důležitosti patřičně vědom, neboť dokázal mistrně využívat nejen královu náklonnosti, ale i slabosti svých soupeřů a rovněž toho, že v Čechách toho času nezasedaly zemské sněmy a rovněž se nezapisovalo do zemských desek, tedy že „práva nešla“. Díky této příznivé konstelaci okolností se mu dařilo rožmberské panství postupně rozšiřovat a konsolidovat. Získal tak např. pořešínské panství, královský hrad Zvíkov, o který však musel dlouho usilovat, nebo Lomnici nad Lužnicí, kterou po bitvě u Lipan vytrhl z husitských rukou. Díky Zikmundově náklonnosti získal pan Oldřich navíc do zástavy všechny statky zlatokorunského kláštera, který pak v rožmberských rukou zůstal až do počátku sedmnáctého století.¹⁰³ Do dočasné Rožmberkovy správy či držby se během neklidné doby husitských válek dostaly také královské Vodňany, jež obsadil ještě jako kališník, či Prachatice, které ale posléze dobyli husité.

Ve všech těchto i dalších případech si Oldřich z Rožmberka hleděl pouze prospěchu svého rodu. Za to se mu často dostávalo velmi ostré soudobé kritiky. Škodolibě ho popsal např. prokališnický mistr Vavřinec z Březové, když přirovnal nestálost jeho neupřímné mysli ke kulhavosti, kterou Oldřich nejspíš skutečně trpěl.¹⁰⁴ Až skoro nevěřicně naopak vyznívá list Oldřichova současníka Aleše ze Šternberka a z Holic z roku 1439, který zformuloval to, co si asi mysleli mnozí:

„I rozumieť já, že ty ani svého dobrého tbáš, ani země této, poněvadžs nepřijel; než toliko bojím sě, že ty hledíš své vôle a zkaženie země této, jakož o tobě lidé mnohokrát mluvie, a jiného nehledíš, než aby dovedl své vôle. Milý pane, pust' od té své vôle,

¹⁰² Např. *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, Pelikán, Josef ed., Praha, 1953, str. 3, č. 3.

¹⁰³ Kubíková, Anna. *Oldřich II. z Rožmberka*. České Budějovice, 2004, str. 55.

¹⁰⁴ Vavřinec z Březové. *Kronika husitská*. Královské Vinohrady, 1940, str. 68.

neb mi sě zdá, že jie nedovedeš, ačť jest na mysli. Pakli od nie nepustiš, bojímť sě, žeť tebu tohoto crálovstvie zkaženie pójde.“¹⁰⁵

Oldřicha II. rozhodně nešetřili ani historici doby moderní. Např. R. Urbánek výstižně poukázal na Rožmberkův hlavní zájem: „Vlastní prospěch, to bylo jediné jeho credo, jemuž zůstal cele a vždy věren.“¹⁰⁶ Snad nejsmířlivěji k Oldřichovi z Rožmberka přistupují R. Šimůnek a R. Lavička, podle nichž bychom mezi Oldřichovými současníky našli podobných příkladů mnoho, takže pána z Rožmberka můžeme chápat jako člověka své doby.¹⁰⁷

Oldřichův hlad po penězích a jeho hrabivost jsou nicméně o něco pochopitelnější, pokud se na ně podíváme optikou hospodáře. Výnosy z panských měst, městeček a vesnic nebyly nijak závratné a panské výdaje je často mnohonásobně převýšily. Neklidná doba navíc změnila některé robotní povinnosti, které místy dokonce zanikly docela. Úroční rejstříky z druhé poloviny patnáctého století ukazují, že celkový výnos rožmberských panství dosahoval 2200 kop grošů českých ročně, a během husitských válek byla tato částka dokonce ještě nižší.¹⁰⁸ Přestože se k těmto výnosům přičítaly ještě naturální dávky a další platy, z rožmberských dluhopisů a dalších smluv v *Listáři a listináři* si můžeme lehce domyslet, že se Oldřich z Rožmberka po celý život potýkal s extrémním zadlužením. To sice převzal již po svém otci Jindřichovi, avšak Oldřichovy výboje, obrana dominia a angažmá v Zikmundových službách, škody napáchané nepřáteli a další správní výdaje jej samozřejmě stály značné finanční prostředky. Část peněz v hotovosti se mu dařilo získávat od zahraničních katolických spojenců, jako bylo např. město Norimberk nebo dokonce Basilejský koncil, avšak tyto částky se velmi různily a nebylo na ně spolehnutí.¹⁰⁹ Další peněžní podporu, a především splátky dluhů, získával Oldřich čas od času od Zikmunda Lucemburského. Roku 1422 král např. Rožmberkovi dlužil až 11500 kop grošů.¹¹⁰ Pokud král zrovna nebyl při penězích, udílel Rožmberkovi do držení zástavy. Tak se Oldřich II. roku 1420

¹⁰⁵ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2, str. 47, č. 61.

¹⁰⁶ Urbánek, Rudolf. *České dějiny: Věk poděbradský*. 3. díl. Část 1., Praha, 1915, str. 186.

¹⁰⁷ Šimůnek, Robert, Roman Lavička. *Páni z Rožmberka 1250–1520: jižní Čechy ve středověku: kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*. České Budějovice, 2011, str. 23.

¹⁰⁸ Míka, Alois. *Osud slavného domu: rozkvět a pád rožmberského dominia*. České Budějovice, 1970, str. 39–40.

¹⁰⁹ Elbel, Petr a kol., *Zikmundova strana v husitských Čechách*, v tisku, str. 78.

¹¹⁰ Elbel, Petr a kol., *Zikmundova strana v husitských Čechách*, v tisku, str. 77.

dostal např. ke statkům cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, avšak již o dva roky později je zase musel vrátit, když se na norimberském sněmu snesla vůči tomuto kroku na krále kritika a on tak musel zástavu Oldřichovi formálně odejmout.¹¹¹ Obecně však pán z Rožmberka nemohl na finanční podporu od cizích dárců a dlužníků příliš spoléhat, a proto umořování svých dluhů řešil především půjčkami peněz jak od svých klientů a služebníků, tak i od spojenců a dalších osob. Další častou možností bylo zastavení majetku – v roce 1420 se například Oldřich uvolil zastavit svému švagru Reinprechtovi z Wallsee za 4000 kop grošů původní rodovou rezidenci, Dolní a Horní hrad v Rožmberku.¹¹² Poslední možností pak býval prodej všelijakých platů nebo majetku převážně spojencům, posléze však i v podstatě komukoli.¹¹³ Spřízněným pánům z Wallsee tak bylo prodáno městečko Haslach v Horních Rakousích.

Ač to nebylo vždycky nutné, u téměř všech těchto případů nacházíme ve smlouvách osoby, které se svým svědectvím zaručovaly za včasné anebo úplné naplnění závazků, které na sebe Oldřich z Rožmberka a jeho synové brali. Tito rukojmí pak velice často pocházeli z řad nižší šlechty, která vlastnila povětšinou alodní statky a tvrze na rožmberských državách a která spatřovala, pokud ne přímo smysl sociálně-společenského vzestupu, pak určitý *modus vivendi* s mocným sousedem ve služebném a společenském poměru s pány z Rožmberka. Právě absence lenního systému na rožmberském dominiu a fakt, že nižší šlechta mohla se svými statky volně nakládat, možná zakládaly převážně harmonické vztahy s jihočeským hegemonem, kdy na jedné straně stál *klient* a na druhé *patron*. Druhý z těchto pojmů se v dobové terminologii sice nevyskytuje, ale nám se zde hodí ve smyslu osoby, jež nějakým způsobem chrání určité osoby výměnou za nějaké služby. Patron v podobě Oldřicha z Rožmberka nebo jeho synů vyžadoval od klientů z řad zemanů, panošů či rytířů určité služby, jako bylo např. doručování poselství či svědectví listin a ručení za závazky, za něž dlouhodobě poskytoval právní i skutečnou ochranu nejen jim, ale také členům jejich rodů, a na své věrné pamatoval i při udílení úřadů a jinými pozornostmi. Pojem klientela se zároveň

¹¹¹ Elbel, Petr a kol., *Zikmundova strana v husitských Čechách*, v tisku, str. 605.

¹¹² *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462)*. Svazek 1, str. 33, č. 38.

¹¹³ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462)*. Svazek 1, str. 89, č. 135.

nemusí omezovat jen na příslušníky nobility, nýbrž i na měšťany, jako byl např. rožmberský služebník a purkrabí Pavel Dětrichovec.¹¹⁴

Vysvětlení vztahů mezi patronem a klienty se pak dle našeho názoru může ubírat dvojí cestou. Robert Šimůnek vede v patrnosti jen formalizované vztahy a mezi klienty počítá pouze ty osoby, jež byly v konkrétní dobu rožmberskými služebníky nebo v rámci dominia zastávaly nějaký úřad.¹¹⁵ Z toho by se tedy dalo usuzovat, že nižší šlechta svůj status vůči Rožmberkům často měnila a volně přecházela ze stavu běžných sousedů do stavu klientského. Jinou cestou se vydává Robert Novotný, který trvá na tom, že mezi klienty byli počítáni i ti, kteří žádným pověřením od Rožmberků zrovna nedisponovali, avšak v minulosti se prokázali jako spolehliví služebníci. Své tvrzení podporuje zdvořilostními obraty, jež se nacházejí v listinné korespondenci mezi Oldřichem z Rožmberka, resp. jeho syny, a nižšími šlechtici.¹¹⁶ Šimůnek naopak roli zdvořilostních výrazů a frází striktně odmítá.¹¹⁷ Novotný tedy rozděluje rožmberské klienty do dvou kategorií: na přímé, zaměstnané služebníky, kteří Oldřicha v dopisech zdraví nějakou formou obratu „můj milostivý pán“, zatímco ti šlechtici, kteří na něj v dané chvíli měli volnější vazby, používali obratu „pán, který je na mě laskavý“, jak můžeme často číst v Oldřichově *Listáři*.¹¹⁸ Tato formule naznačuje neformální a neslužebné vztahy. Pokud psali Rožmberkové svým služebníkům a klientům, v prvním případě je oslovovali jako *příkázané*, v druhém o nich mluvili jako o *okolních zemanech*.¹¹⁹

Pravda pak leží asi někde mezi oběma přístupy, z nichž u obou se dá s něčím ztotožnit. Novotného přístup je místy spekulativnější, nicméně přiznat jistou váhu typizovaným oslovením, jež se v korespondenci Rožmberků objevují často, se nám jeví jako vhodnější než jejich kategorické odmítnutí.

¹¹⁴ R. Šimůnek mezi klientelu navíc počítá i jedince „od čeledi v hospodářských dvorech, přes úředníky lokální správy, posly, až po úředníky kanceláře a centrální správy“. Viz Šimůnek, Robert. *Správní systém šlechtického dominia*, str. 402.

¹¹⁵ Šimůnek, Robert. *Správní systém šlechtického dominia*, str. 403.

¹¹⁶ Novotný, Robert, Die Rosenberger und der südböhmische Niederadel. Zur Rolle der Herrschaftsburgen in den Beziehungen zwischen den Patronen und ihrer Klientel, in: *Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“. Österreich und Böhmen*, hg. von Klaus Birngruber – Christina Schmid (= Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34), Linz, 2012, str. 151.

¹¹⁷ Šimůnek, Robert. *Správní systém šlechtického dominia*, str. 403.

¹¹⁸ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 4, str. 264, č. 371.

¹¹⁹ Poslední termín se vyskytuje i v rožmberských opovědních listech z roku 1452 císaři Fridrichovi a dobře tak doplňuje Novotného teorii. Viz *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 4, str. 349, č. 488.

Rukojemství a čest

Abychom se mohli věnovat případům rukojemství v praxi, bude nejprve potřeba udělat krátkou odbočku k tématu středověké cti a stručně si vysvětlit, jak ji chápali nejen příslušníci nobility. Dá se říci, že rukojemství jako takové z nepsaného kodexu cti vycházelo a na čestném jednání stavělo. Rukojmí totiž ručil minimálně svou *ctí a vierú*, dával je v sázku a mohl jich teoreticky pozbýt.¹²⁰

Čest měla pro středověkého člověka řadu významů. Lze snad říci, že pro něj nebylo nic důležitějšího nežli uchovat své jméno bez poskvrny. Osobní čest byla důležitým identitárním prvkem nejen pro rytíře a pány. Rozeberme si proto nyní tuto hodnotu krátkou úvahou.

Čest má dvě roviny, které spolu navzájem souvisejí a navzájem se doplňují. První je rovina morální, druhou rovinu označme jako pragmatickou, neboť ji představovala pověst jednotlivce. Morální stránka vedla společně s vírou středověké lidi ke zpytování svědomí. Byl to jejich vnitřní soubor pravidel a hodnot, podle kterých jednali. Tento soubor se dělil na systém nařízení a zákazů, které se opakováním posléze stávaly rutinní součástí lidského myšlení, a tak se vtiskávaly do psychologie i identity středověkého člověka. Právě osobní pověst pak vyjadřovala souběh těchto postojů v kolektivním nazírání jedince. Každý pozoroval druhého a zpráva o změně pověsti nějakého člověka či rodiny se na vesnicích a ve městech šířila velkou rychlostí. Kdo vybočoval, byl sousedy a světskými i církevními autoritami napomínán, opravován nebo ze společnosti vyloučen. Osobní pověst navíc vrhala záři či stín na pověst rodovou. Na skutecích jedince byli závislí i ostatní členové rodu, a proto původ obecně představoval velmi citlivě střežené společenské téma. Hájení a dobývání cti bylo jak osobní, tak i – jak podotýká Robert Novotný – závazkem vůči předešlým generacím a budoucím potomkům a příbuzným.¹²¹ Šlechtic se nesměl zpronevěřit svým předkům, kteří byli podobně jako on společenským diskurzem „povolání“ rodovou čest a slávu šířit. Všichni ji pak měli svým dědicům zanechávat ve stavu pokud možno lepším, než v jakém ji

¹²⁰ O *láni* a *vyvolání* jsme si v souvislosti se sankcemi již pověděli. Naopak o církevních trestech a pokutách, kdy se někdo zpronevěřil své víře, kterou se zaručil, se nám v kontextu rukojemství, s nímž jsme pracovali, doklady najít nepodařilo.

¹²¹ Novotný, Robert, Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty, in: Borovský, Tomáš, Janiš, Dalibor, Malaníková, Michaela, a kol., *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno, 2010, s. 58, 59.

sami převzali. Právě odkaz na předky byl ve věcech cti navýsost důležitý, neboť to byli právě oni, kým byla urozenost a ctný původ nobility dokládána a prokazována.¹²² Zpochybnění postavení něčích předků nebo jen pouhé podezření, že šlechtic pochází z neurozené či nečisté matky, mohlo být pro člověka společensky fatální. Tzv. *nářek chlapstvem*, který představoval způsob nařčení z příslušnosti k selskému stavu, jenž z pohledu panstva naprosto postrádal sklony i vlohy k čestnému jednání, nebylo radno nechat bez odpovědi. Šlechtic, který své cti pozbyl, ztratil i důvěru okolí, a byl tak ponížěn na úroveň pouhých kmánů nebo dokonce zvířat. Nařčení z chlapství se nevyhnuly ani leckteré ženy, což může být pro dnešního člověka úsměvné, avšak tehdejší význam slova symbolizoval člověka nízkého původu. Muž či žena bez pověsti a ctnostného původu pak nemohli zastávat veřejné úřady, jež byly všem na očích, a jen těžko mohli uzavírat obchody či smlouvy, pokud byli veřejností ostrakizováni.

Na svou čest a často i na křesťanskou víru se odkazovali také všichni rukojmí, a jak už víme, ke cti se vztahovaly nejrůznější postihy, jež měly za cíl zabezpečit plnění smlouvy a svým především odstrašujícím účinkem liknavého nebo zdráhajícího se ručitele donutit, aby své závazky ctil. Ať už takový postih nabýval podoby *ležení* nebo šlo o různé formy institucionalizovaného nactiutrhání, všude byla patrná snaha o znovunastolení pořádku, a teprve tehdy, kdy se neposlušný rukojmí zatvrzele zdráhal plnit svůj závazek i nadále, mohlo dojít k nezvratnému běhu událostí, jež ústily v difamaci pečeti, a tím i ztrátě liknavcovy tváře v očích současníků. Právě pečeť hrála ve středověké společnosti velkou roli, neboť šlo o právní prostředek na úrovni našeho podpisu. Zmínkou o pečeti se proto často uvozoval závěr zavazujícího vyznání rukojmích: „Pro lepšie bezpečenie a jistotu my jistec i rukojmie své vlastní pečeti s dobrou volí i přiznáním přivěsili sme k tomuto listu.“¹²³ Pokud ale plnění smlouvy ze strany rukojmích neprobíhalo podle plánu a rukojmí na jakékoli upomínky typu lání či *ležení* neodpovídal, poškozený věřitel pak veřejně vyznával, že pečeť rukojmího nemá váhu stejně, jako ji nemá jeho slovo, a varoval tak před ním ostatní. Provinilec tak byl „ztracen“, a to až do chvíle, kdy si svou pečeť vyzvedl u věřitele, což ovšem předpokládalo opětovné

¹²² Kreuz, Petr, Urážka na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století, in: Borovský, Tomáš, Janiš, Dalibor, Malaníková, Michaela, a kol., *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno, 2010, str. 148.

¹²³ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2, str. 90, č. 111.

plnění svého závazku, jak potvrzuje i *Kniha Tovačovská*: „A ten, takto vyvolaný nemá erbu toho požívati, ani s nim kto dobrý obcovati, ani v žádném svědomí trpín býti, jakožto zapomenutý slibu svého a pečeti své.“¹²⁴

V době válek a záští, kdy nebyla o škody a zločiny na majetku i poddaných nouze a kdy zpravidla „práva nešla“, přece jen nepřestávaly platit určité zákony nepsané. Ty vycházely právě z čestného šlechtického jednání, které se obecně mezi příslušníky této společenské vrstvy předpokládalo a očekávalo. Z toho důvodu i ono chování bývalo předmětem obvinění, např. když se jedna ze stran snažila nařknout druhou ze spáchání násilných činů. Poškozená strana pak poukazovala na fakt, že pachatelé *neměli* [vůči té poškozeným] *viny*, tj. neměli příčinu pro svou agresi ani dopředu nevypověděli nepřátelství. Samozvaní obránci cti tak bránili sebe i ostatní, když vedli záští vůči jejím poškozovatelům. Ohrazením své cti pak dávali adresátu odpovědného listu najevo, že mají co dělat s bezectným člověkem, vůči němuž nelze vést nic jiného než nepřátelství.¹²⁵

Čest jako pojivo rukojemství

Vyručení na rukojemství

Ve zkoumané korespondenci Oldřicha z Rožmberka se velmi často setkáváme s žádostí Oldřichovou nebo některého z *opovědníků*, zejména však Táborů – Oldřichových nejčastějších nepřátel, o *vyručení* [nějakého zajatého nešťastníka nebo dobytka] *na rukojemství*. V případě záští mezi nimi nezřídka docházelo k zajímání poddaných, kteří se pak museli vykupovat sami, a ještě za sebe shánět rukojmí. Někdy musela dokonce intervenovat i jejich vrchnost. Stalo se tak např. na jaře roku 1446, kdy rožmberský klient a služebník Vikéř z Chmelného zajal nějakého člověka ve službách Václava Zmrzlíka ze Svojsína, v jehož prospěch vystoupila tábořská městská rada a vyzvala Oldřicha II., aby

„TMt¹²⁶ obeslal služebníka svého, aťby jemu [Zmrzlíkovi] jeho propustil; a jestliže by co učinil, toť má opraveno býti. Pakli by jeho

¹²⁴ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 98, č. 176 – *O vyvolání rukojmí*.

¹²⁵ Urfus, Valentin, *Záští v Čechách v polovině 15. století*. Právně historické studie III., Praha, 1957, str. 96.

¹²⁶ Zkratka pro „Tvoje Milost“.

nechtěl propustiti, ale rač rozkázati, ať jej na rukojmí dadie do dalšího ohledanie.“¹²⁷

Než se budeme věnovat úloze rukojemství v tomto případě, povšimněme si, že Zmrzlík a Táborští celou událost líčí jako nepochopitelné násilí na cizím služebníkovi, neboť svojšínský pán na rožmberského klienta *žádné péče neměl*. Tímto obratem se poukazuje na to, že proti němu Zmrzlík nevedl záští pro žádný spor. Výpověď druhé strany však chybí, takže nemůžeme zcela vyloučit ani opačnou možnost, totiž vedení záští Vikéřem z Chmelné.

Součástí těchto spíše záškodnických akcí totiž bývaly tzv. *holdy*, jimiž se vymáhající strana snažila získat výpalné na straně vydírané. Sami Táborští se k této praxi běžně uchylovali:

„Vzkazujem, prikazujíc přísně, aby konečně do neděle nyníe přístie tři sta žita čebrów a padesát kop grošov nám bez výmluvy dali. Pakli toho neučiníte, tehdy s boží pomocí vás k tomu všelijakým obyčejem a nad to ohněm připravíme, že naše rozkázanie musíte učiniti.“¹²⁸

Výjimkou nebylo ani loupení a právě zajímání, což je možný důvod zajetí Zmrzlíkova služebníka, který ovšem na rožmberském panství mohl loupit sám, neboť i v listině je formule o opravě škod, pokud *by co učinil*. Táborští sice nejprve žádají o propuštění jeho služebníka bez výhrad, avšak počítají i s možností *vyručení na rukojemství*. K vysvobození neurozených vězňů cestou rukojemství docházelo běžně, neboť bylo jakýmsi pravidlem, že měšťané a venkované jakožto lidé, na jejichž slovo se teoreticky vrchnost nemohla spolehnout, museli za sebe zajistit rukojmího, který svou ctí garantoval místo nich zaplacení výkupného v podobě většinou peněžitého *základu*.¹²⁹ Toho si můžeme povšimnout i na příkladu zajetí rožmberského písaře Jana ze Srlína, jenž byl blízkým Oldřichovým služebníkem a klientem.¹³⁰ Od jeho propuštění si Táborští slibovali na onu dobu poměrně dost peněz, 200 kop grošů, avšak rožmberský pán jejich zájem patrně zchladil, když

¹²⁷ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2., str. 93, č. 132.

¹²⁸ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích*. Díl 4. ed. Palacký, František, Praha, 1846, str. 165, č. 1.

¹²⁹ Novotný, Robert, *Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty*, str. 58.

¹³⁰ O urozenosti Jana ze Srlína se nenašly žádné informace, viz. Elbel, Petr a kol., *Zikmundova strana v husitských Čechách*, v tisku, str. 482.

svého důvěrníka nazval *chudým pacholkem*, za něhož při *vyručení* nemůže dát více než 30 kop.¹³¹

Vyručení na postavení

Zůstaňme ještě okamžik u *chudých lidí*, kteří byli běžně zajímáni na cestách, když putovali sami nebo vezli zboží na trh, a to lapky, kteří často sloužili jedné ze zneprátených stran. Tito lidé byli následně přirozeně drženi ve vězení některého z hradů či tvrzí za účelem získání výkupného. Na rozdíl od případu Jana ze Srlína, který pro důležitost své osoby mohl doufat ve vykoupení rožmberským pánem, nemohli tito chudáci příliš očekávat, že by je někdo z vězení vyplatil na svobodu. Své vrchnosti sice jakožto poddaní chyběli, avšak ta se většinou omezila na písemné prosby a výhrůžky loupeživým šlechticům. Z korespondence Oldřicha II. z Rožmberka je patrná snaha vyhnout se konfliktu, jak vyplývá z formulace „musil bych toho hauptmanóm i raddě krajóv (...) túžiti [stěžovat si] a já žádnú péči naň [únosce] nemám ani sem měl.“¹³²

Chudí vězni mohli být případně propuštěni v rámci některého z průměří mezi Oldřichem z Rožmberka a jeho protivníky. Toho se však nemuseli dočkat, a tak jim zbývala ještě jiná možnost, jak se nechat propustit. Šlo o tzv. *vyručení na postavení*, kde druhé substantivum neznamena hodnost nebo titul, ale pochází od slova *staviti se*, tj. „dospět někam, octnout se někde“.¹³³ Obvykle se takový zajatec svému vězniteli zavázal, že se do určitého data dostaví zpět do vězení, pokud se mu nepodaří zajistit své výkupné, resp. do tohoto data ony peníze či naturální dávku vězniteli přinést. Za takový závazek pak často ručil i nějaký rukojmí.

V rožmberské korespondenci se nám dochovala konverzace mezi Oldřichem II. a jedním z jeho klientů, Mikulášem Trčkou z Lípy a na Lipnici. Tématem je přepadávání a zajímání jejich lidí lapky, kteří náleželi do služeb kališníka Jana Hertvíka z Rušinova: „Pan Hertvík napomenul rukojmí, kteříž mé chudé lidi vyručili, na postavení a ti rukojmí dále mé lidi a vozataje napomenuli, kteříž se staviti majie od dnešnieho dne ve dvú neděli.“¹³⁴ Smysl tohoto souvětí není zcela snadný, a proto se u jeho výkladu na chvíli zastavíme. Rukojmí zajatců

¹³¹ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 2., str. 152, č. 196–197.

¹³² *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 4., str. 265, č. 373.

¹³³ *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha, v. v. i., 2006–, přístupné online: <https://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.10, citován stav ze dne 7. 7. 2020), heslo *staviti se*.

¹³⁴ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 4., str. 265, č. 373.

se zaručili, že se zajatci dostaví s penězi či bez nich. Není zcela jasné kam, ale pravděpodobně do Hertvíkova vězení. Když uběhla stanovená lhůta, Jan Hertvík vyzval rukojmí ke splnění jejich závazku. Můžeme se domnívat, že se ona výzva týkala splnění slibu zajatců dostavit se do vězení, avšak nemůžeme zcela vyloučit ani možnost, že se výzva rukojmím týkala jejich nástupu do *ležení*, čemuž by mohla napovídat struktura věty v listu Oldřicha Mikuláši Trčkoví. Když uvažujeme o tom, co všechno z této konverzace víme, nemůžeme vyloučit ani propadnutelný finanční *základ*, složená peněžní záruka, která zůstávala jedinou podstatnější jistotou urozeného lapky, a to i přesto, že o něm v listině není ani zmínka. Jisté je, že rukojmí následně zajatce/vězně vyzvali k plnění jejich závazku, totiž aby se dostavili do Hertvíkova vězení. Zdali se tam skutečně dostavili, nebo zda rukojmí nastoupili své *ležení*, či zda nakonec výrazněji intervenoval Oldřich II. nebo jeho klient, zůstává záhadou.

V docela jiných podmínkách se vyskytovali urozenci, kterým se podařilo skončit v zajetí svých nepřátel. Svědectví o tom podává mimo jiné i list Jana ze Štítného, bývalého soběslavského purkrabího a služebníka Oldřichova otce Jindřicha, jenž přešel na kališnickou stranu někdy poté, co přidal svou pečeť ke stížnému listu proti upálení mistra Jana Husa na kostnickém koncilu.¹³⁵ Roku 1424 pak padl do zajetí svého někdejšího pána. Za jakých okolností k tomu došlo, není jasné, avšak víme, že se Jan ocitl v rožmberském vězení, odkud se na svou čest a víru *vyručil*:

„Vyznávám tiemto listem nynějším i budúcím všem, že jsem vězněm a vězenie slíbil uroz. panu Oldřichovi z Rozemberka a mám a slibuji pode ctí a pod věrú postaviti se jemu panu Oldřichovi ten den na svatého Václava nynie najprv příštíeho na Crumplově hradě v jeho moc.“¹³⁶

Zeman ze Štítného se tedy takto nechal pro blíže nespecifikované důvody ze zajetí propustit. Získal tím jakýsi odklad do 28. září, kdy měl do vězení opět nastoupit, a to v Krumlově nebo, v případě jeho dobytí, do města Třeboně. V nejistých dobách byl výběr dvou měst pro závazek *jistce* či pro *ležení* rukojmích běžnou pojistkou,

¹³⁵ Sedláček, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého – Vysočina Tábořska*, 4. díl, Praha, 1885, str. 123.

¹³⁶ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1, str. 60–62, č. 86.

jak si věřitel mohl naplnění smlouvy zajistit.¹³⁷ Jako záruku v listině zeman uvedl šest rukojmích, kteří sice nepřebírali jistcův závazek jako takový, ale ručili tisícem kop grošů pražských a svou vesměs kališnickou vírou, že Jan svému slovu dostojí. Kdyby mu nedostál, onen *základ* by Oldřichovi II. propadl.

V závazné listině se však nachází i další pojistka, a sice *ležení*, do něhož se rukojmí zavázali vjet, pokud by nebyli schopni *rukú nerozdielnú*, tedy všichni dohromady, zajistit zaplacení závazku do měsíce od napomenutí od věřitele, kterým byl v tomto případě věznitel Oldřich z Rožmberka. Rukojmí pamatovali i na možnou komplikaci, totiž pokud by některý z nich přestal spolupracovat: „A protivil-li by se kto z nás v čem tomuto listu, to má býti proti cti i vieře jeho, ale ne ku pohoršení tohoto listu.“¹³⁸ Vidíme tak patrné zřeknutí se kolektivní odpovědnosti za chybujícího jedince, což nicméně poněkud kontrastuje s kolektivně spláceným základem, k němuž se jako rukojmí zavázali, i se závazkem ručení, který měli společně plnit.

Mezi množstvím rukojemských listin především ekonomického rázu, jež se nacházejí v *Listáři* Oldřicha z Rožmberka a dalších souvisejících pramenech, se vyskytuje několik, jež svědčí o tom, že se rukojemství neomezovalo jen na dlužní, majetkové či případně zajatecké případy. To nám ukazuje poměrně unikátní justiční kauza Jana Rúse z Čemin. Tento dlouholetý rožmberský služebník a klient se připomíná v mnoha listinách *Listáře*, a to nejen jako krumlovský purkrabí, jenž píše svému pánu ohledně každodenních záležitostí, které náležely jeho úřadu, ale především jako věrný rukojmí Oldřicha II. i jeho syna Jana II. Jen na sklonku jeho života se jeho jméno jako ručitele rožmberských dluhů a odprodeje majetku v dokumentech vyskytuje přibližně dvoustkrát.¹³⁹ Proto nás možná překvapí poměrně závažná rozepře, ke které došlo mezi Rúsem a Janem z Rožmberka. Jak už jsme zmínili výše, měl posledně jmenovaný na starosti sanaci rodových financí. To řešil, podobně jako jeho otec Oldřich, také zástavami vesnic svým klientům a dalším osobám v kraji. Několik vesnic takto mezi jinými držel i Jan Rús z Čemin, a ten se jich nemínil vzdát v době, kdy se je Jan z Rožmberka rozhodl vykoupit zpět. Ať už se Rúsovi nezdála nabídnutá cena za vesnice dostatečně vysoká, nebo

¹³⁷ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1, str. 62, č. 86 nebo str. 65, č. 91.

¹³⁸ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1, str. 62, č. 86.

¹³⁹ Srov. tabulka rukojmích, str. 48.

se jich nechtěl nechat zbavit zcela, požádal o rozsouzení pře Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, nejvyššího purkrabího pražského. Tím si však zřejmě pohněval svého pána a patrona, který nebyl rád, že se někdo vměšuje do vnitřních záležitostí rožmberského dominia.¹⁴⁰ Rús byl povolán na Krumlov k jednání o zástavách, a protože už nejspíš tušil, že se nad ním stahují temná mračna, psal žádosti o přimluvu jak ostatním klientům, tak i třeba králi Jiřímu z Poděbrad. Zároveň požádal Jana z Rožmberka o glejt bezpečného průchodu, avšak ten mu byl pro nepotřebnost odepřen.¹⁴¹ Mezitím se rožmberský pán dozvěděl o jistých řečech, které o něm Rús rozšiřoval, a dokonce i o darech a úplatcích, jež měl za protislužby dostávat od krumlovských měšťanů.¹⁴² I proto se rozhodl svého úředníka a dlouholetého rukojmího zatknout a uvrhnout do vězení ve věži krumlovského hradu. A právě zde přišli svému souručíteli na pomoc klienti z řad těch, které po dlouhá léta nacházíme mezi rukojmími rodu Rožmberků:

„Vyznávame všickni tiemto listem obecně a všady i přede všemi, kdež čten neboli čtúce slyšán bude, že sme vyručili a mocí tohoto listu vyrukujem z věže slovutného panoši Jana Rúsa z Čemin (...), aby již psaný Jan Rús z věže vymčený nahoře na té věži na tom ponebí, kdež světnička jest, a svrchu po kranci, prost bez želez i všelikého vázanie, aby chodil a tam obýval; ale doluov s věže na žádného aby nevolal, ani s kým doluov mluvil; a odtud z toho ponebie, kdež světnička jest, také dále doluov na jiná ponebie neb z věže ven aby nižádným během ani kterým obyčejem nevychodil ani kterak vynikl bez svobodné vuole nahoře psaných pánuov a bez jich rozkázanie, a to od danie listu tohoto za IIII neděle pořád zběhlé. Pakli by mimo to již psaný Jan Rús kterak učinil, tehdy my svrchupsaní rukojmie vyznávame tiemto listem všickni rukú společná a nerozdielnú, že sme propadli základ svrchupsaný [dva tisíce] kop gr. pánuom svrchupsaným a jich dědicóm.“¹⁴³

¹⁴⁰ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 14., ed. Kalousek, Josef, Praha 1895, str. 122–123, č. 1768.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Sedláček, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého – Budějovsko*, 3. díl, Praha, 1884, str. 30.

¹⁴³ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 14., str. 129, č. 1781.

Bohatý popis místa v listině o vyručení Jana Rúse nám pomůže určit, kde se tento vězeň patrně nacházel. Šlo asi o poslední patro věže s *krancem*, tj. kruhovým věncem okolo, z čehož můžeme usuzovat, že se jednalo o kruhovitou, dnes krásně dekorovanou věž tzv. Hrádku na hradě Českého Krumlova. Z textu vyplývá, že vězeň byl před sepsáním rukojemské listiny spoután řetězy v nějaké světničce ve vyšších patrech, což bylo běžnou praxí tam, kde sklepní prostory vězení byly potřeba jako úložné prostory. Pohled z výšky z okna na celý zbytek hradu pak měl vězni ukazovat moc jeho věznitele, nesmyslnost útěku, a snad ho tak pohnout k větší ústupnosti a snazšímu vyjednávání.¹⁴⁴ Samotná listina pak zlehčovala věžňovy podmínky, když mu povolovala svobodný pohyb po věži, avšak bez možnosti promluvit na někoho, opustit svou místnost či snad dokonce uprchnout. Pokud by tak Rús přece jen učinil, rukojmí by byli nuceni Janovi z Rožmberka zaplatit smluvní pokutu v podobě *základu*. Zároveň se zavázali, že kdyby nebyli schopni pokutu zaplatit do obvyklého termínu jednoho měsíce,

„tehdy my rukojmie všickni svrchupsaní, (...) jeden na druhého neukazuje ani se druhým vymlouvaje, každý z nás sám svým životem s jedním pacholkem a se dvěma koňoma máme vjeti a vlehnúti (...), v uobyčejné leženie, kteréž země Česká za právo jmá.“¹⁴⁵

Tato citace se téměř nijak neliší od běžných závazků *ležením*, jež najdeme v tolika nejen rožmberských listinách. Věnujme však pozornost dvěma významným místům v textu. Prvním důležitým bodem ve formulaci je *my rukojmie všickni svrchupsaní*, což znamená, že se rukojmí zavázali vlehnout všichni najednou. Druhým, úzce souvisejícím bodem je závěr *kterěz [ležení] země Česká za právo jmá*. Tato věta se v listinách neobjevuje často, ale je velice důležitá, neboť odděluje český právní okruh od práva moravského. To se projevuje např. tím, že rukojmí, kteří se zavazují vlehnout do *ležení* podle země moravské, vjíždějí do onoho *ležení* postupně.¹⁴⁶ Z celkového počtu rukojmích nastupuje nejdříve první dvojice, a aniž by byla vystřídána, po dvou nedělích se k ní připojuje dvojice další a tak dále až do naplnění

¹⁴⁴ Dunbabin, Jean, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, str. 37.

¹⁴⁵ *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 14., str. 129, č. 1781.

¹⁴⁶ I pro české ležení existují nicméně určité výjimky, kdy např. do ležení vjedou z celkového počtu pouze dva blíže neurčení rukojmí. Srov. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Svazek 1., str. 90, č. 135.

úplného počtu rukojmích nebo zaplacení závazku ručiteli nebo *jistcem*.¹⁴⁷ Moravský způsob je propracovanější v tom smyslu, že rukojmí vjíždějí do *ležení* postupně a mají tak čas uspořádat si věci na svých statcích, ale zároveň je také přísnější v tom, že neumožňuje dvojici, která vjela do *ležení* jako první, se z něj vyprostit jinak než zaplacením závazku. Opatření je tedy na místě považovat za poměrně drastické, i když mohlo účinně vytvářet tlak na ručitele a jejich prostřednictvím pak i na *jistce* smlouvy. České *ležení* ve srovnání s tím sice na naplnění závazku také působilo velmi dobře tím, že v okamžik výzvy měli vjet všichni rukojmí, takže *jistcovi* tak okamžitě přibýly k závazku či dluhu další výdaje, avšak na rozdíl od moravského *ležení* rukojmí leželi všichni *společně a nerozdílně*, aniž by jedni na tom byli z důvodu posloupnosti *vjetí* finančně hůře než ostatní.¹⁴⁸

Ke kauze Jana Rúse se váže poměrně velké množství dopisů a smluv, z nichž poslední je stejně pozoruhodná jako celý případ. Rúsovi byly tedy patrně na jeho žádost u rožmberského vládce nejdříve zlehčeny podmínky jeho věznění, za což se zavázali jiní důležití rožmberští úředníci a klienti. Později pak následovala další smlouva, a sice o Rúsově propuštění z vězení, kdy byl svými druhy *vyručen na postavení*. Rukojmí zůstali téměř identičtí, jen smlouva má jiné znění. Dá se říci, že je velmi propracovaná a pamatuje na řadu potenciálních nebezpečí, jež bylo třeba brát v potaz. O to zvláštnější je, že se některé z těchto formulací v rožmberských smlouvách prakticky nevyskytují a že jsme nebyli schopni je lokalizovat ani jinde. Jde např. o formulaci, kde si rukojmí vymínili opustit svůj závazek za Jana Rúse z Čemin nadále ručit:

„A též zase jestli že by se nám rukojmiem svrchupsaným nezdálo v tom rukojemství státi a dali pánuom svrchupsaným čtyři neděle napřed věděti, slibuju jej v tom času postaviti na Krumlov Český nad Vltavú na hrad do veliké světnice v moc již psaných věřitelov našich a úředníku jejich tudiež najvyššiemu, nic sobě proti tomu ku pomoci neberúce, bez zmatku všelikého. A když jej tak postavíme, tehdy má přijat býti. A on odtud nemá vychoditi, ani kterým obyčejem vyniknutí, leč by jej svrchupsaní páni, neb úředník jejich tudiež najvyšší, v svú moc přijali. A když přijat bude v jich moc,

¹⁴⁷ *Kniha Tovačovská*, Brandl, Vincenc, ed., str. 95, č. 171: *Přípis listu obyčejného na dluh*.

¹⁴⁸ Např. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, Svazek 1., str. 61, č. 86.

tehdy my rukojemstvie budem prázdni, a list tento má nám zase vrácen býti bez odpory.“¹⁴⁹

Jde tedy o bezprecedentní samovolné vyvléknutí se ze závazku rukojmího, možná pouhý kalkul, který nereflektuje ani žádná ze starších prací.¹⁵⁰ Kdyby Rús přestal být pro svou stranu důležitý, mohla ho strana rukojmích Rožmberkům do určité doby vrátit. Výraz „strana“ volíme proto, že zde rukojmí vystupují *de facto* jakožto *spoluslibci*, tedy slibem závazání spoluručitelé a *jistci* zároveň. Tuto skutečnost podporuje i druhá část smlouvy, v níž se rukojmí zavázali k opatřením pro případ, že by byl Jan Rús na svobodě zajat a oni zároveň obdrželi od Jana z Rožmberka příkaz vězně *postavit* na Krumlov nebo jiné místo, kdyby bylo toto město jakýmkoliv způsobem ztraceno:

„Také jestli že by svrchupsaný Jan Rús v tom času kam kolivěk jat beze lsti byl, tak že bychom jeho pro to jetie na čas svrchupsaný a tak, jakož sě svrchu píše, postavití nemohli, tehdy proto [peněžním] základem hynutí nemáme do osmi neděl po nepostavení aneb propadení toho základu pořád zběhlých; tak že v těch osmi nedělech máme pracovati a on státi, zda bychom jej z toho vězení kterak vypraviti mohli.“¹⁵¹

Rukojmí se jinými slovy zavazují „svého“ Rúse jakýmkoli způsobem znovu získat tak, aby ho mohli do osmi týdnů od obeslání Rožmberky dodat. Teprve pokud by nebyli schopni Rúse z Čemin získat do svých rukou ani za cenu dobytí místa, kde by se jako zajatec nacházel, měli rukojmí zaplatit zaručený peněžní *základ*. Kdyby ani toho nebyli schopni, mělo následovat *ležení* podle práva země České. To vše při zachování své prestiže.

V této kapitole jsme se snažili na jednotlivých případech předvést, jak velkou roli hrálo v životě středověkého člověka pojetí cti a čestného jednání. Od něho se pak odvíjela téměř celá problematika rukojemství, kdy se v případě urozených lidí ručilo primárně svou ctí a slovem a teoreticky až sekundárně peněžními prostředky. Ukázali jsme si, že jiné podmínky pak ve válečných dobách

¹⁴⁹ Archiv český, čili, *Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 14., str. 133–134, č. 1790.

¹⁵⁰ Rauscher, Rudolf. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923, str. 26.

¹⁵¹ Archiv český, čili, *Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 14., str. 134, č. 1790.

či v případech zločinu platily pro lidi neurozené (*vyručení na rukojemství* či *na postavení*), kdy si tito museli v případě svého zadržení sehnat za sebe rukojmího, neboť jejich slovo šlechtici nebrali za závazné. Navíc se často museli opět za přispění ručitele zavázat, že se dostaví zpět do vězení, pokud dříve nezaplatí výkupné. Zpětné *postavení* se ve specifických případech nemuselo vyhnout ani šlechticům, pokud se dostali se svým patronem do sporu, jako tomu bylo v případě Jana Rúse z Čemin, nebo se na takové podmínce dohodli v zajetí se svým vězňem jako třeba Jan ze Štítného.

Shrnutí a závěrečné poznámky

Na předchozích stranách jsme se snažili ukázat, jakým způsobem fungoval institut rukojemství v českém zemském právu, a to především na základě záznamů z korespondence Oldřicha II. z Rožmberka s jeho klienty. Vysvětlili jsme, jak se rukojemství lišilo od běžného zajatectví prakticky i věcně. Ze zajatectví se pojem rukojmí ovšem vyvinul a mnohdy fungoval paralelně s ním. Pro práci bylo klíčové nejprve čtenáře seznámit s pojmy, jež se v listinách s rukojemstvím souvisejících objevují. Zároveň jsme se pokusili objasnit úlohy všech aktérů rukojemského řízení. Na případových studiích rožmberských klientů jsme taktéž předvedli, jak fungoval institut rukojemství v praxi, a to za pomoci analýzy opírající se o moderní i o dnes již klasickou literaturu. Přestože si to práce nekladla primárně za svůj cíl, našli a popsali jsme některé znaky typu formule *společně a nerozdílně*, jež české rukojemství odlišovaly od toho moravského. Zároveň tato analýza prokázala, že zkoumání rukojemství může jako prostředek přispět i k lepšímu poznání klientely. V práci se nám snad alespoň částečně podařilo analyzovat dosavadní badatelské poznatky s rozlišením českého a moravského práva, k němuž bylo na místech k tomu komparačně nezbytných přihlíženo.

Ručení za závazky bylo v českých zemích pozdního středověku obvyklým institutem, přičemž rukojmí vstupovali do závazku i za cenu poměrně drakonických nařízení a pokut, pokud se plnění smlouvy z nějakých důvodů nedařilo. Tato záporná stránka rukojemství se však zřejmě projevovala jen nepříliš často, jak z rozboru našich pramenů vyplynulo. Na otázku, kvůli čemu rukojmí ony závazky ručením přijímali, a to někdy i v situacích, kdy jim kynula možnost kariérního růstu či Rožmberkovy přímluvy u dvora, což si můžeme domýšlet z nepřímých náznaků v Oldřichově korespondenci, snad můžeme odpovědět poukazem na morální i společenskou váhu abstraktního pojetí cti s institutem rukojemství integrálně spjatou. Právě čest pak byla stmelujícím prvkem šlechtické společnosti. Z braní závazků, přísah a slibů plynuly nepsané zásluhy cti, stejně tak jako postihy za jejich neplnění atakovaly v rukojemství šlechticovu čest.

V práci jsme se chtěli ve větší míře zabývat i konkrétními případy zajetí a zajímání. To se nám však podařilo jen zčásti. Kromě objektivního rozsahu a složitosti materiálu, kterým jsme se v této diplomové práci zabývali, je to významně ovlivněno mimo jiné i absencí větších válečných srážek, jež by „produkovaly“

urozené zajatce, a výběrem pramenů pro sledované období. V tomto ohledu by mohlo být přínosné zahrnout i prameny z moravského prostředí a sledovanou dobu časově rozšířit tak, aby se výzkum mohl věnovat i přeshraničním konfliktům za vlády Jiřího z Poděbrad.

V příštím bádání bychom se pak rádi zaměřili na analýzu a komparaci průvodních znaků institutu rukojemství v českém a polském prostředí, jež je tomu našemu vývojově blízké. Zvláštní důraz by se rovněž kladl na pojetí šlechtické cti v rukojemském kontextu. Další bádání by v tomto směru mohlo srovnat i rukojemství v českém a francouzském prostředí, ačkoli je zde rozdíl několika staletí a právní okruhy se liší. Už nyní je ale jasné, že v tomto směru i nadále zůstává mnoho práce, založené na důsledném výzkumu v archivech.

Prameny a literatura

Prameny

Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. 7. díl, Kalousek, Josef ed., Praha, 1887.

Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích. 4. díl, Palacký, František ed., Praha, 1862.

Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích. 5. díl, Palacký, František ed., Praha, 1862.

Codex iuris bohemicus IV. – 3., Jireček, Hermenegild ed., Praha, 1876.

Kniha Rožmberská. Brandl, Vincenc ed., Praha, 1872.

Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmána markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského, Demuth, Karel J. ed., Brno, 1858.

Kniha Tovačovská, aneb, Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském, Brandl, Vincenc ed., Brno, 1868.

Libri citationum et sententiarum, seu, Knihy půhonné a nálezové II., Brandl, Vincenc ed., Brno, 1873.

Libri citationum et sententiarum, seu, Knihy půhonné a nálezové IV/1, 2, Brandl, Vincenc, ed., 1881.

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Rynešová, Blažena, Pelikán, Josef eds., Praha, 1954.

Prokopa Písaře novoměstského Česká "Ars dictandi"; Mareš, František, ed. Praha, 1900.

Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481, Pelikán, Josef ed., Praha, 1953.

Monografie a studie

Biederman, Jan, Rytíř pozdního středověku: Vojenský profesionál bez příděchu romantiky, in: *Dějiny a současnost*, roč. 35, č. 6, 2013, str. 23–26.

- Boháček, Miroslav. *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*. Praha, 1924, Práce ze semináře českého práva na KU v Praze.
- Brandl, Vincenc, *Dobývání peněz dlužníků na rukojmích skrze ležení, láni a vyvolání*. Právník. roč. IX., Praha, 1870.
- Bůžek, Václav, Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století. in: Vorel, Petr. *Pernštejnové v českých dějinách: sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích*. Pardubice, 1995.
- Caviness, Madeline H., Nelson, Charles G., *Women and Jews in the Sachsenspiegel Picture-Books*, Turnhout, 2019.
- Coupigny de, Arnaud, *Otages : constantes d'une institution archaïque et variantes contemporaines*, Stratégique, 2009. Dostupné online [citováno dne 3. 11. 2019]: <https://www.cairn.info/revue-strategique-2009-1-page-613.html#>.
- Čáda, František, *K osobní exekuci podle českého práva zemského*. Část I., Praha, 1920.
- Čáda, František. *Ležení podle českého práva zemského: (k osobní exekuci II.)*, Praha, 1922.
- Dąbkowski, Przemysław, *Rękojemstwo w prawie polskim średniowiecznym*, Lwów, 1904.
- Dunbabin, Jean, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe, 1000–1300*, Basingstoke, 2003.
- Encyklopedie českých právních dějin*, R–Říš, Svazek 10. Schelle, Karel, Tauchen, Jaromír eds., vyd. 1, Plzeň, Ostrava, 2017.
- Flodr, Miroslav, *Brněnské městské právo. Zakladatelské období*. Brno, 2001.
- Flodr, Miroslav, *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století: I. Úvod a edice*. 1. vyd., Brno, 1990.
- Hanel, J. J., *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha, 1874.
- Jamborová, Martina, Staročeské lexémy pŕvod, jistec a žalobník – příspěvek k synonymii staročeských právních termínů. in: *Rara Avis 10*. Trnava, 2013 (eds. Palecková, D.; Kumorová, Z.; Gregorík, P.), str. 76–82.

Janišová, Jana. *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604*. Praha, 2017.

Janišová, Jana. *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě: (edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic z let 1541–1556) : historická studie a edice*. Brno, 2007.

Jireček, Hermenegild, *Codex iuris bohemicus IV. – 3.*, Praha 1876.

Kosto, Adam J. *Hostages in the Middle Ages*, Oxford, 2012.

Kosto, Adam J. Les otages conditionnels en Languedoc et en Catalogne au XIe siècle. in: *Annales du Midi : revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, Tome 118, N°255, 2006. Regards américains sur le Midi médiéval.

Krejčík, Tomáš.: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava, 1998.

Kreuz, Petr, Urážka na cti v praxi komorního soudu Království českého a městského soudu Starého Města pražského v první polovině 16. století. in: Borovský, Tomáš, Janiš, Dalibor, Malánková, Michaela, a kol., *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno, 2010.

Kroupová, Libuše, Filipec, Josef, ed., *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha, 2005.

Kubíková, Anna. *Oldřich II. z Rožmberka*. České Budějovice, 2004.

Le Fort, Charles, *L'otage conventionnel: D'après des documents du moyen age*. *Revue De Législation Ancienne & Moderne Française et étrangère* 4 (1874), str. 408–433.

Le Goff, Jacques, Truong, Nicolas, *Tělo ve středověké kultuře*, Praha, 2006.

Machek, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha, 1957.

Malý, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. vyd., Praha, 2003.

Mezník, Antonín, *O rukojmích a kterak k nim dle starodávného práva moravského hleděno býti mohlo*. *Právník*, roč. VII., 1868, str. 501–583.

Michálek, Emanuel, *Mladí ležáci – staří žebráci*. Naše řeč. 1964, roč. 47, č. 3, s. 189–191.

Míka, Alois. *Osud slavného domu: rozkvět a pád rožmberského dominia*. České Budějovice, 1970.

Novotný, Robert, Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty, in: Borovský, Tomáš, Janiš, Dalibor, Malánková, Michaela, a kol., *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno, 2010.

Novotný, Robert, Die Rosenberger und der südböhmische Niederadel. Zur Rolle der Herrschaftsburgen in den Beziehungen zwischen den Patronen und ihrer Klientel, in: *Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“. Österreich und Böhmen*, hg. von Klaus Birngruber – Christina Schmid (= Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34), Linz 2012, str. 145–161.

Ogris, Werner, Die persönlichen Sicherheiten im Spätmittelalter: Versuch eines Überblicks. in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, 82, 1965, str. 140–189.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, svazek 13., Praha, 1898, str. 564.

Procházka, Vladimír, Les sûretés personnelles dans l'ancien droit slave, in: *Les sûretés personnelles: Deuxième partie, Moyen âge et temps moderne*, Bruxelles, 1971.

Rauscher, Rudolf. *K rukojemství v českém právu zemském*. Praha, 1923.

Saturník, Theodor, *Život starých Slovanů. O právu soukromém u Slovanů v dobách starších*, Praha, 1934.

Sedláček, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého – Budějovsko*, 3. díl, Praha, 1884.

Sedláček, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého – Vysočina Tábořska*, 4. díl, Praha, 1885.

Šimůnek, Robert, and Roman Lavička. *Páni z Rožmberka 1250–1520: jižní Čechy ve středověku: kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*. České Budějovice, 2011.

Šimůnek, Robert. *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: rožmberská doména 1418–1472*. Praha, 2005.

Tecl, Rudolf, *Další doplněk k tzv. „Rožmberským dluhopisům z let 1457–1481“*. Tábořský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře, 6, 1994, str. 193–203.

Urfus, Valentin, L'évolution des sûretés personnelles dans l'ancien droit tchèque in: *Les sûretés personnelles: Deuxième partie., Moyen âge et temps moderne*, Bruxelles, 1971.

Urfus, Valentin, *Záští v Čechách v polovině 15. století*. Právně historické studie III., Praha, 1957, str. 90–114.

Vyhláška 36. ministra zahraničních věcí ze dne 7. března 1988 o Mezinárodní úmluvě proti braní rukojmí. in: Sbírká zákonů č. 35 a 36/1988, str. 147–151. Dostupné online [cit. 2019–07–16]: <https://www.justice.cz/documents/12681/1467357/sb06–88.pdf/5e858ed7–39be–4007–8b79–1ce978584af3>.

Weikert, Katherine, Bennett, Matthew, ed. *Medieval Hostageship c. 700–c. 1500: Hostage, Captive, Prisoner of War, Guarantee, Peacemaker*. (1. vyd.) New York, 2017.

Přílohy

Obrázek 1: Heidelberg, Universitätsbibliothek, Cod.Pal.Germ. 164, fol. 12v reg 1-2.

Obrázek 2: Zajatý Kristus před Pilátem Pontským, bronzové dveře katedrály v Hildesheimu.

Tabulka 1: Okruh rukojmích pánů z Rožmberka v letech 1457–1458 podle Rožmberských dluhopisů (Pelikán, Josef ed.)

Rukojmí	1457-1458
Adam z Drahonice	3x
Adam (Chval Kunáš) z Machovic	8x
Bořivoj ze Svinař	1x
Humprecht z Tasnovic	1x
Hynek ze Sudoměře sedl. na Dívčicích	1x
Jan Koňata z Olešnice sedl. na Vihlavech	180x (+/-)
Jan Rús z Čemín	200x (+/-)
Jan z Kozího	300x (+/-)
Jarohněv z Úsuší	160x (+/-)
Jan Baba z Chotěmic	1x
Jan Lopata z Rakovic	1x
Jan Šic z Drahenic	1x
Jan z Vrábí	1x
Jindřich ze Sobětic sedl. na Týně	2x
Jiřík z Větrní	1x
Lipold Víta ze Rzavého	9x
Markvart z Rakovic	1x
Mikuláš Víta ze Rzavého	3x
Mikuláš Příšek z Čestic	130x (+/-)
Oldřich Roubík z Hlavatec	1x
Racek z Dlouhé Vsi	3x
Václav Vlášek z Miloňovic	3x
Víta ze Rzavého	300x (+/-)
Zachař z Nemyše	90x (+/-)

Tabulka 2: Počet rukojmích ručících za částky v závazcích pánů z Rožmberka v letech 1457–1458 podle *Rožmberských dluhopisů*, Pelikán, Josef ed.

Rok	X rukojmích	částka
1457	2	5 kop 23 gr. 6.pen
	3	50 zl.uh. 21 kop
	3	200 zl.uh
	3	200 zl.uh
	3	40 kop
	4	210 zl.uh.
	4	11 kop úroku/rok (za 133 kop)
	4	10 kop gr. Úrok (za půjčku 100 kop)
	4	11 kop gr. Úrok (za půjčku 100 kop)
	4	60 zl.uh. 68 kop gr.
	4	525 zl.uh.
	4	90 kop gr. (úrok 9 kop)
	4	100 kop gr.stř.
	4	51 zl.uh a 70 kop 15 gr. stř
	4	1½ kopy 14 a ½ gr. roč. platu
	5	400 zl.uh.
	5	150 kop gr.stř. (úrok 15 kop gr.)
	6	500 zl.uh
	6	300 zl.uh. (úrok 16 kop gr.)
	6	355 zl.uh za úrok 2-20 kop gr.
	7	700 zl.uh. a 50 kop feniků
	8	200 kop gr.stř./200 kop gr. zl.
	10	1500 zl.uh.
	10	100 kop 17 gr. platu
	1+x	400 zl.uh. (úrok 22 kop 51 gr.)
1458	3	51 kop gr.čes
	3	151 zl.uh a 20 kop
	4	70 kop gr.čes
	4	160 zl.uh. a 56 kop 40 gr.
	4	162 zl.uh. a 6 gr.
	4	192 zl.uh.
	5	115 zl.uh a 42 kopy 55 gr. peněz drobných
	5	150 zl.uh. a 111 kop 16 gr. praž.
	5	400 zl.uh.
	6	110 kop gr.stř. (za 11 kop gr. platu)
	6	120 zl.uh. a 126 kop gr.stř (roč. úrok 20 kop gr)
	7	500 kop gr. (úrok 50 kop gr)
	8	718 zl.uh. a 19 kop gr. (roč. úrok 50 kop gr.čes)
	12	156 kop gr. platu
	14	prodej Helfenburku s 400 kopami gr. roč.platu